

Wybrane aspekty treści ideowych w dekoracji kaplicy św. Franciszka Ksawerego przy kościele pw. Najświętszego Imienia Jezus we Wrocławiu

Selected aspects of ideological content in the decoration of the Chapel of St. Francis Xavier at the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław

Małgorzata Wyrzykowska

Uniwersytet Wrocławski / University of Wrocław

Kościół Uniwersytecki z Collegium Maximum stanowił najważniejszą fundację jezuitów wrocławskich, co znalazło wyraz w bogatym programie ideowym dekoracji tego kompleksu budowli. Wieloaspektowy charakter fundacji – możliwej dzięki łasce cesarza habsburskich, którzy oddali jezuitom własną siedzibę: teren lewobrzeżnego zamku we Wrocławiu, wspomagali budowę kościoła i w końcu wydali przywilej założenia uniwersytetu – sprawił, że w treściach prezentowanych w dekoracji dostrzegalny był dziękczynny wątek gloryfikacji darczyńców. Cały kompleks stał się widowym znakiem sojuszu tronu habsburskiego z jezuitkim ołtarzem.

The university church together with the Collegium Maximum was the most important foundation of the Jesuit Order in Wrocław, as reflected in the rich ideological programme for decorating this building complex. The multifaceted nature of the foundation was made possible with the grace of the Habsburg emperors, who gave the Jesuits their own residence: the area of the left-bank castle in Wrocław. They supported the construction of a church and finally gave the privilege for founding a university, thus demonstrating the thanksgiving nature of the donors' apotheosis. The whole investment became a visible sign of the alliance between the Habsburg throne and the Jesuit altar.

1.
Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego, ściana północna. Fot. za: *Breslauer Kirchen*, Hrsg. H. Götz, Breslau 1926

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, the view of the northern wall. Photo from: *Breslauer Kirchen*, Ed. H. Götz, Breslau 1926

Rangę kościoła pw. Najświętszego Imienia Jezus we Wrocławiu, wrocławskiego odpowiednika rzymskiego Il Gesù, akcentowano już w opracowaniach dotyczących zarówno jego aspektów artystycznych, jak i ideowych¹. Celem niniejszego artykułu jest analiza wybranych elementów programu ideowego zachowanej do naszych czasów kaplicy św. Franciszka Ksawerego, która dotąd nie doczekała się monograficznego omówienia. W literaturze przedmiotu podkreśla się, jak dużą wagę jezuita przywiązywali do krzewionych treści wpisanych w dekoracje ich budowli oraz jak w tym celu wykorzystywali siłę przekazu sztuki². W takim kontekście odczytano wątki treściowe programu, a ponadto podjęto próbę wskazania ich autorów, będących zarazem propagatorami owych treści. Materiał źródłowy, pomocny w analizie dekoracji kaplicy, stanowią zachowane fragmentarycznie *Jesuitica* – w tym *Litterae annuae* oraz pochodzący z 1707 r. inwentarz biblioteki jezuickiej we Wrocławiu³.

Wprawdzie brakuje jednoznacznego potwierdzenia w materiałach źródłowych, ale dowody pośrednie sugerują, że ogromny wpływ na program ideowy i wyraz artystyczny mieli ci, którzy 16 czerwca 1689 położyli kamień węgielny: rektor kolegium Friedrich Wolff von Lüdinghausen (1643–1708) i książę biskup Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1664–1732). Staraniem tego pierwszego uzyskano pozwolenie na budowę, przygotowano prawdopodobnie plan i zakontraktowano wykonawców przedsięwzięcia, przeprowadzonego w latach 1689–1698⁴. Drugi z nich był wychowankiem jezuitów w Düsseldorfie, słynnym ze swego zaangażowania w krzewieniu kultu św. Franciszka Ksawerego⁵. Obaj na każdym etapie wspierali finansowo proces wznoszenia wrocławskiej świątyni, konsekrowanej ostatecznie 30 lipca 1698⁶.

Dwuprzęsłowa kaplica św. Franciszka Ksawerego, założona na planie prostokąta i przekryta sklepieniami żaglastymi, zajmuje prominentne miejsce po południowej stronie prezbiterium. Otwiera się na nie arkadą, a łączy sąsiadującym z nią portalem. W obrębie kościoła odpowiada jej rangą jedynie kaplica św. Ignacego Loyoli, stanowiąca dla niej pen-

The rank of the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław, the local counterpart of the Roman Il Gesù, has already been emphasised in studies on both its artistic and ideological aspects¹. The aim of this paper is to analyse selected elements of the ideological programme of the well-conserved chapel of St. Francis Xavier, which has not yet been discussed in any monographs. The literature emphasises how much importance the Jesuits attached to the content propagated through the decorations of their buildings and how they used the power of art for this purpose². The thematic elements of the programme were interpreted in that context, and an attempt was made to identify their authors, who were also be the proponents of these ideas. The source material, valuable for the analysis of the decoration of the chapel, consists of fragmentarily preserved *Jesuitica* – including *Litterae annuae* and the inventory of the Jesuit library in Wrocław from 1707³.

Although there is no clear confirmation in the source materials, indirect evidence suggests that those who laid the cornerstone on 16 June 1689 had a huge influence on the ideological program and artistic expression: the rector of the Collegium Friedrich Wolff von Lüdinghausen (1643–1708), and prince bishop Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1664–1732). Through the efforts of the former, a building permit was obtained, a design was probably prepared and contractors were hired to realise the project in the years 1689–1698⁴. The latter was a pupil of the Jesuits in Düsseldorf, famous for his commitment to the cult of St. Francis Xavier⁵. Both financially supported the process of constructing the Wrocław temple, which was finally consecrated on 30 July 1698⁶.

The two-bay chapel of St. Francis Xavier, laid out on a rectangular plan and covered with sail vaults, occupies a prominent space on the southern side of the presbytery. It opens onto the presbytery with an arcade and is connected by the adjacent portal. The only other chapel in this church that matches its rank is the chapel of St. Ignacy Loyola, serving as its *pendant*. The original appearance of the interior of the church, including the chapel of

2.
Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego, widok ołtarza. Fot. M. Wyrzykowska

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, altar view. Photo: M. Wyrzykowska

dant. Pierwotny wygląd wnętrza kościoła, w tym kaplicy św. Franciszka Ksawerego, nie jest do końca znany⁷. W momencie konsekracji odnotowano istnienie prowizorycznych ołtarzy⁸. W świetle informacji zawartych w *Litterae annuae*, pochodzących z 1700 r., ukończone były wówczas cztery ołtarze boczne oraz ołtarz główny⁹. Niewykluczone, iż do grupy tej należał ołtarz w omawianej kaplicy. W latach 1703–1706 cesarski malarz Johann Michael Rottmayr von Rosenbrunn (1656–1730) wykonał dekorację freskową kościoła, obejmującą także tę kaplicę¹⁰. Wiemy też z pracy Aloisa Schadego (1834–1912), proboszcza parafii św. Macieja, że w 1708 r. dwóch członków Towarzystwa Jezusowego, ojcowie Franciscus Hertzig i Carl Waltheim, przekazali relikwie św. Franciszka Ksawerego pozyskane w Rzymie¹¹. Pierwotny kształt kaplicy został zmieniony w trakcie modernizacji kościoła w latach 1722–1732, przez Christopha Tauscha (1673–1731), zakonnego artystę pozostającego w służbie wspomnianego już księcia biskupa wrocławskiego von Pfalza-Neuburga¹². Wnętrze kaplicy zyskało dekorację rzeźbiarską dłuta Johanna Albrechta Siegwitza (zm. 1756) i Franza Josepha Mangoldta (1695–1761), wykonaną w latach 1729–1733¹³. W *Litterae annuae* w 1731 r. zamieszczono zapis, że po kaplicy św. Franciszka Borgiasza i św. Jadwigi tworzona jest właśnie dekoracja kaplicy św. Franciszka Ksawerego¹⁴. O hojnych donatorach, niestety nieznanym z nazwiska, mówią fragmenty z r. 1732. Zawierają one też opis ołtarza oraz wzmianki o dekoracjach rzeźbiarskich wykonanych z marmuru, stiuku i srebra¹⁵. W kosztach modernizacji z pewnością partycypował biskup von Pfalz-Neuburg, który na budowę ołtarzy bocznych przeznaczył sumę 1000 talarów. Natomiast do ołtarza św. Franciszka Ksawerego wieczną lampę ufundował Andreas von Nerlich¹⁶. Dekorację wnętrza ukończono w 1733 r., już po śmierci biskupa, a konsekracji 3 grudnia tego roku dokonał jego następca – kardynał Philipp Ludwig hrabia von Sintzendorf (1699–1747)¹⁷. W 1742 r. w kaplicy umieszczono jeszcze obraz z wizerunkiem św. Franciszka Ksawerego¹⁸.

Freski Rottmayra stały się tłem dla nowo zaaranżowanej przestrzeni. Na dekorację ka-

St. Francis Xavier, is not entirely known⁷. At the time of its consecration, the existence of temporary altars was noted⁸. According to the *Litterae annuae*, dated 1700, four side altars and the main altar were completed at that time⁹. It is possible the altar in the chapel in question was one of them. In the years 1703–1706, the imperial painter Johann Michael Rottmayr von Rosenbrunn (1656–1730) made a fresco decoration of the church, including this chapel¹⁰. We also know from the work of Alois Schade (1834–1912), the parish priest of St. Matthias, that in 1708, two members of the Society of Jesus, Fathers Franciscus Hertzig and Carl Waltheim, donated the relics of St. Francis Xavier obtained in Rome¹¹. The original shape of the chapel was changed during the modernisation of the church in the years 1722–1732 by Christoph Tausch (1673–1731), the Order artist in the service of the mentioned above prince bishop of Wrocław, von Pfalz-Neuburg¹². The chapel's interior was decorated with sculptures by the chisel of Johann Albrecht Siegwitz (d. 1756) and Franz Joseph Mangoldt (1695–1761), completed in the years 1729–1733¹³. In *Litterae annuae* in 1731, it was recorded that after the chapel of St. Francis Borgia and St. Hedwig, the decoration of the chapel of St. Francis Xavier was created¹⁴. The generous donors, unfortunately not known by name, are mentioned in fragments from 1732. They also contain a description of the altar and references to sculptural decorations made of marble, stucco, and silver¹⁵. Bishop von Pfalz-Neuburg certainly participated in the costs of modernisation, allocating the sum of 1000 thalers for the construction of side altars. On the other hand, the sanctuary lamp at the altar of St. Francis Xavier's was founded by Andreas von Nerlich¹⁶. The interior decoration was completed in 1733, after the death of the bishop, and the consecration on 3 December of that year was performed by his successor – Cardinal Philipp Ludwig Count von Sintzendorf (1699–1747)¹⁷. A painting with the image of St. Francis Xavier was placed in the chapel in 1742¹⁸.

Rottmayr's frescoes became the background for the newly arranged space. The decoration of the chapel consists of bas-relief

3.
Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego, postument z atlantem o negroidalnych rysach, ok. 1730, stiuk. Fot. M. Wyrzykowska

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, a pedestal with an atlant with negroid features, ca. 1730, stucco. Photo: M. Wyrzykowska

plicy składają się płaskorzeźbione alabastrowe medaliony i drewniane, połączane przedstawienia ze scenami z życia św. Franciszka Ksawerego¹⁹. Całość wieńczy pełnoplastyczne rzeźby ołtarzowe ustawione na wolutowych konsolach przy północnej i południowej ścianie kaplicy, ukazujące odpowiednio św. Franciszka z Asyżu i św. Franciszka Salezego oraz św. Ignacego Loyolę i św. Izydora Oracza. O ile freskowa dekoracja Rottmayra i płaskorzeźby drewniane oraz alabastrowe znajdują precedensy (o czym będzie mowa dalej), o tyle grupa rzeźb czterech świętych jest rozwiązaniem nowatorskim²⁰ [il. 1].

Zwornik i najważniejszy element kaplicy stanowi architektoniczny ołtarz na ścianie wschodniej, w którego centrum znalazł się krucyfiks, obejmowany ramieniem klęczącego pod nim św. Franciszka Ksawerego²¹ [il. 2]. Sztukaterskie zwieńczenie ołtarza z przedstawieniem Boga Ojca z gołębicą Ducha Świętego tworzy – wraz z Chrystusem na krzyżu – Trójcę Świętą. Rzeźby aniołów po obu stronach krucyfiksów dźwigają *arma Christi*: włócznię i drabinę, a putta umieszczone w zwieńczeniu – gwoździe. Sam św. Franciszek Ksawery ukazany jest w sukni zakonnej i płaszczu dekorowanym muszlami, z kapeluszem na głowie i dzwoneczkiem w dłoni. Obok ołtarza, po północnej stronie, znajduje się postument z atlantem o negroidalnych rysach, w ozdobnym stroju dekorowanym różnobarwnymi piórami. Na nim umieszczono putta podtrzymujące monstrancję [il. 3]. Po stronie południowej odpowiada mu grupa dwóch siedzących aniołów trzymających atrybuty związane z działalnością misyjną św. Franciszka Ksawerego – stulę i muszlę. Pośrodku umieszczony był relikwiarz w formie ramienia z partykułami świętego [il. 4]. Poniżej znajduje się drewniane, złożone przedstawienie ukazujące go jako głoszącego kazanie. Ujmowały je z obu stron hermowe atlanty w turbanach.

Vis-à-vis ołtarza usytuowany był konfesjonał z grupą rzeźbiarską trzech jezuitów, wśród których pośrodku znajdował się św. Franciszek Ksawery dźwigający krzyż (niezachowany [il. 5]). Konfesjonał ów pierwotnie artykułowany był hermowymi atlantami o fizjonomii mieszkańców Afryki. Po bokach flankowały go,

4. Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego, płaskorzeźba ze sceną nauczania przez św. Franciszka Ksawerego oraz relikwiarz z partykułami św. Franciszka Ksawerego. Fot. R. Jagusch, Instytut Herdera w Marburgu, 1944, nr inw. 46749

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, bas-relief with preaching scene by St. Francis Xavier and shrine with the relics of St. Francis Xavier. Photo: R. Jagusch, Herder Institute in Marburg, 1944, Inv. No. 46749

5.
Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego,
ściana zachodnia z konfesjonalem. Fot. za: G. Grundmann, *Barockfresken
in Breslau*, Frankfurt am Main 1967, s. 133, il. 33

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, the
view of the western wall with the confessional. Photo from: G. Grundmann,
Barockfresken in Breslau, Frankfurt am Main 1967, p. 133, Fig. 33

6.
Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica
św. Franciszka Ksawerego, widok portalu. Fot. R. Jagusch,
Instytut Herdera w Marburgu, 1944, nr inv. 46731

Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of
St. Francis Xavier, entrance view. Photo: R. Jagusch,
Herder Institute in Marburg, 1944, Inv. No. 46731

7.
a-b) Christoph Tausch, sceny nauczania przez św. Franciszka Ksawerego, ok. 1715, drewno złotone; Wiedeń, kościół św. Anny, dawna kaplica św. Franciszka Ksawerego. Fot. A. Szelağ;

a-b) Christoph Tausch, preaching scenes by St. Francis Xavier, ca. 1715, gilded wood; Vienna, St. Anne's Church, Former Chapel of St. Francis Xavier. Photo: A. Szelağ;

analogicznie do rozwiązania wprowadzonego w ołtarzu, pełnoplastyczne postacie aniołów trzymające *Veraicon* (strona północna) i włócznię (strona południowa, atrybut niezachowany). Do odległych terenów misyjnych nawiązywały także rzeźby o negroidalnych rysach siedzące na wolutach, umieszczone w portalu w ścianie południowej, gdzie towarzyszyły im putta z krzyżem (niezachowane [il. 6]). Hermy z tymi pierwszymi postaciami wprowadzono również w dekoracji mensy ołtarzowej.

Poszukiwanie wzorów koncepcyjnych dla poszczególnych elementów wystroju kaplicy z wybranymi narracyjnymi scenami z życia i działalności misyjnej św. Franciszka Ksawerego pozwala wskazać m.in. inspiracje włoskie i flamandzkie. Wśród tych pierwszych wymienić można rzymską dekorację kaplicy

alabaster medallions and wooden, gilded representations featuring scenes from the life of St. Francis Xavier¹⁹. The whole is crowned with full-round altar sculptures placed on volute consoles at the northern and southern walls of the chapel, showing St. Francis of Assisi and St. Francis de Sales and St. Ignatius Loyola and St. Isidore de Labourer. While the fresco decoration of Rottmayr and wooden and alabaster reliefs find precedents (which will be discussed below), the group of sculptures of the four saints is an innovative solution²⁰ [Fig. 1].

The keystone and the most important element of the chapel is an architectural altar on the eastern wall, in the centre of which there is a crucifix, covered with the arm of St. Francis Xavier [Fig. 2]²¹. The stucco finial of the altar depicts the Holy Trinity, with God the Father, the

7
c) Franz Joseph Mangoldt (?), scena nauczania przez św. Franciszka Ksawerego, ok. 1730, drewno złotone;
kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego. Fot. M. Wyrzykowska

c) Franz Joseph Mangoldt (?), preaching scene by St. Francis Xavier, ca. 1730, gilded wood;
Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier. Photo: M. Wyrzykowska

św. Franciszka Ksawerego w Il Gesù, z freskami Giovanniego Andrei Carlonego z lat 1666–1667 i z obrazem ołtarzowym Carla Maratty, czy dekorację kaplicy św. Franciszka Ksawerego z kościoła del Gesù Nuovo w Neapolu, z freskami Belisaria Corenzia i Paola De Matteisa oraz obrazami Giovanniego Bernardina Azzoliniego i Luki Giordana z lat 60. w. XVII²². W Antwerpii, w jezuickim kościele pw. św. Karola Boromeusza, w ramach wykonywania nowej dekoracji po pożarze w 1718 r., na drewnianych owalnych medalionach Jan Pieter van Bauerscheit starszy (1669–1728) i Michiel van der Voort starszy (1667–1737) przedstawili sceny z życia świętego²³. Główne tropy prowadzą jednak do Wiednia, gdzie Tausch pod nadzorem i we współpracy z Andrea Pozzem (1642–1709) był czynny przy modernizacji kościoła uniwersyteckiego, a od 1709 r. przy modernizacji kościoła św. Anny²⁴. To właśnie dekoracja kaplicy św. Franciszka Ksawerego przy kościele św. Anny, z płaskorzeźbionymi scenami z życia świętego, mogła stanowić wzór dla form dekoracyjnych wrocławskiej odpowiedniczki²⁵. Z tej dekoracji zachowały się wykonane w drewnie i pozłoczone kartusze ze zdobieniami poświęconymi św. Franciszkowi Ksaweremu [il. 7a–c]. Z tym bogatym doświadczeniem w 1722 r. pojawił się Tausch we Wrocławiu, gdzie zatrudniono go przy modernizacji kościoła pw. Najświętszego Imienia Jezus, w tym kaplicy św. Franciszka Ksawerego²⁶.

Dla niektórych scen przedstawionych na freskach i reliefach można wskazać ikonograficzne inspiracje w postaci ilustrowanych tez filozoficznych Antona Alberta Schmerlinga *Vita S. Francesci Xaverii e Societate Jesu, Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, wydanych w 1690 r. w Wiedniu. Nie znaleziono ich w spisie alfabetycznym autorów dzieł zgromadzonych we wspomnianej na początku bibliotece jezuickiej we Wrocławiu, choć spis rzeczowy zawiera pozycję odnoszącą się do dzieła *Vita S. Francesci Xaverii*. Niemniej jednak zauważalne są analogie między rozwiązaniem ołtarza a ryciną ilustrującą tezę XLIII [il. 8]²⁷. Dla poszczególnych scen malarskich można szukać dalszych odniesień, np. dla fresku ze św. Franciszkiem

dove of the Holy Spirit and Christ on the cross. The sculptures of the angels on both sides of the crucifix hold the *arma Christi*: a spear and a ladder, and the putti at the top hold the nails. St. Francis Xavier is portrayed in the monastic robe and an overcoat decorated with seashells, with a hat on his head and a bell in his hand. Adjacent to the altar, on its northern side, there is pedestal there is a pedestal with an atlantean figure in the form of a Moor, clothed in robes adorned with multi-coloured feathers. Upon it, there are putti holding the monstrance [Fig. 3]. On the southern side, it is mirrored by a group of two angels holding the attributes connected to the missionary work of St. Francis Xavier – a stole and a seashell. In the middle, there was a reliquary in the form of an arm, with the relics of the saint [Fig. 4]. Below, a wooden, gilded image portrays him delivering a sermon. It was flanked on both sides by herms of atlantes wearing turbans.

Opposite the altar was a confessional with a sculptural group of three Jesuits, in the middle of which was St. Francis Xavier carrying a cross (not preserved [Fig. 5]). This confessional was originally articulated with herms of atlantes with the appearance of Africans. It was flanked on either side, similarly to the arrangement introduced in the altarpiece, by full-round figures of angels holding a *Veraicon* (northern side) and a spear (southern side, attribute not preserved). There were also references to distant mission territories in the sculptures of negroidal features sitting on volutes, placed in the portal in the southern wall, where they were accompanied by putti with a cross (not preserved [Fig. 6]). Herms with the first type of figures were also introduced in the decoration of the altar mensa.

A conceptual exploration of the individual design elements of the chapel with selected narrative scenes from the life and missionary activities of St. Francis Xavier makes it possible to identify, amongst others, Italian and Flemish inspirations. Among the former are the Roman decoration of the chapel of St. Francis Xavier at Il Gesù, with frescoes by Giovanni Andrea Carlone from 1666–1667 and an altar

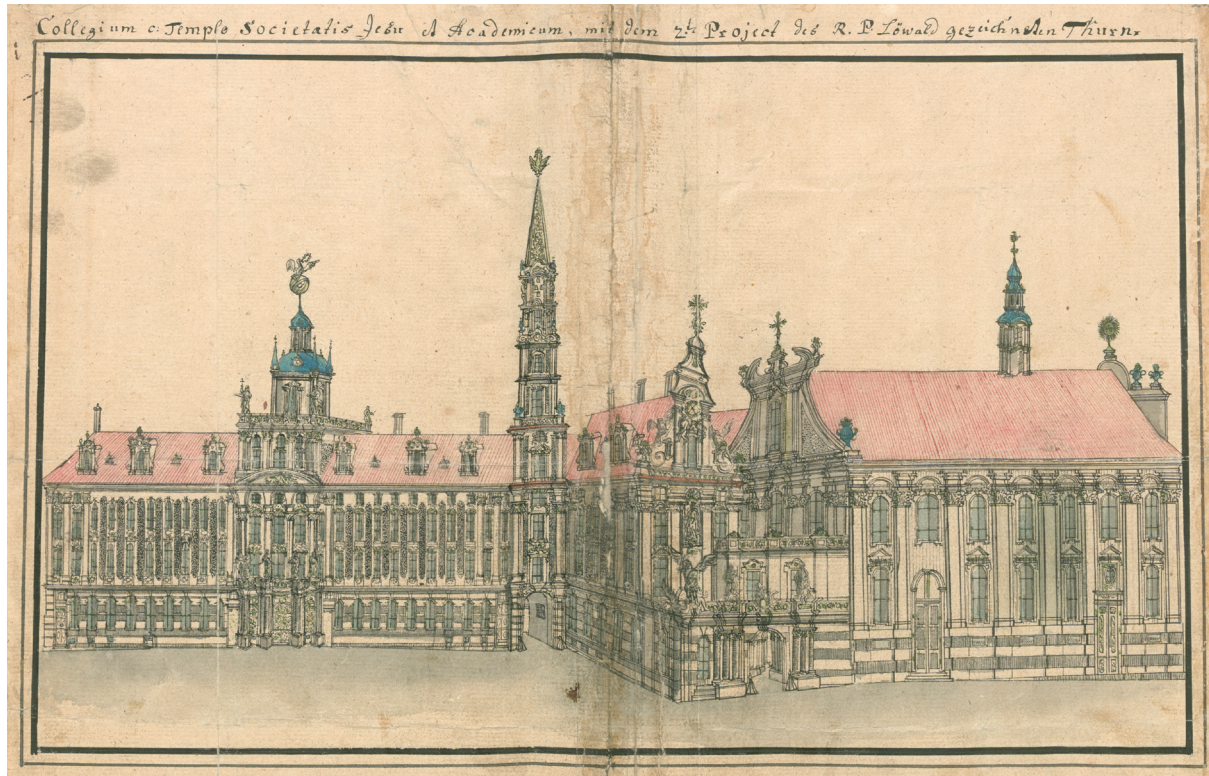

8.
Antonio Albertus Schmerling, *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu, Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, Wien 1690, teza XLIII

Antonio Albertus Schmerling, *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu, Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, Wien 1690, thesis XLIII

painting by Carlo Maratta, and the decoration of the chapel of St. Francis Xavier from the del Gesù Nuovo Church in Naples, with frescoes by Belisario Corenzio and Paolo De Matteis and paintings by Giovanni Bernardino Azzolini and Luca Giordano from the 1760s²². In Antwerp, in the Jesuit Church of St. Charles Borromeo, as part of the making of a new decoration after a fire in 1718, Jan Pieter van Bauerscheit the elder (1669–1728) and Michiel van der Voort the elder (1667–1737) depicted scenes from the saint's life on wooden oval medallions²³. The main clues, however, lead to Vienna, where Tausch, under the supervision of and in collaboration with Andrea Pozzo (1642–1709), was active in the modernisation of the university church, and, from 1709, in the revamping of St. Anne's Church²⁴. It was the decoration of the chapel of St. Francis Xavier at St. Anne's Church, with its bas-relief scenes of the saint's life, that may have provided the model for the decorative forms of its Wrocław counterpart²⁵. Preserved from this decoration are wooden gilded cartouches with ornaments dedicated to St. Francis Xavier [Fig. 7]. With this wealth of experience, Tausch arrived in Wrocław in 1722, where he was commissioned to modernise the Church of the Most Sacred Name of Jesus, including the chapel of St. Francis Xavier²⁶.

For some of the scenes depicted in the frescoes and reliefs, iconographic inspiration can be identified in the form of Anton Albert Schmerling's illustrated philosophical theses *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu, Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, published in 1690 in Vienna. They were not found in the alphabetical list of authors of works collected in the aforementioned Jesuit library in Wrocław, although the subject index contains an entry referring to the work *Vita S. Francisci Xaverii*. Nevertheless, there are noticeable parallels between the solution of the altarpiece and the engraving illustrating thesis XLIII [Fig. 8]²⁷. Further references can be sought for individual painting scenes, such as the fresco with St. Francis Xavier preaching or baptising²⁸. These correlations are even more apparent when juxtaposing the decoration from the for-

9. Friedrich Bernhard Werner, idealny widok *Universitatis Wratislaviensis* od strony miasta, ok. 1750, rysunek podkolorowany. Fot. za: *idem*, *Topographia, seu Compendium Silesiae*, cz. 2, BUWr, Oddział Rękopisów, sygn. IV F 113 b, wol. 2, k. 83

Friedrich Bernhard Werner, ideal view of *Universitatis Wratislaviensis*, city side, ca. 1750, coloured drawing. Photo: after: *idem*, *Topographia seu Compendium Silesiae*, part 2, Wrocław University Library, Department of Manuscripts, Ref. No. IV F 113 b, Vol. 2, fol. 83

Ksawerym głoszącym kazanie czy udzielającym chrztu²⁸. Jeszcze bardziej widoczne są te zależności przy zestawieniu dekoracji z dawniej kaplicy św. Franciszka Ksawerego w kościele pw. św. Anny w Wiedniu z tezami Schmerlinga²⁹. Całość buduje złożony program dotyczący poszczególnych etapów misyjnej działalności św. Franciszka Ksawerego i wątków chrystologicznych.

Najważniejszą postacią spinającą dekorację wrocławskiej kaplicy jest **św. Franciszek Ksawery** (1506–1552). W kościołach jezuitów normę stanowiło umieszczanie kaplic poświęconych świętym założycielom Towarzystwa Jezusowego – Ignacemu Loyoli i właśnie Franciszkowi Ksaweremu³⁰. We wrocławskiej kaplicy propagowano przede wszystkim jego działal-

mer chapel of St. Francis Xavier in St. Anne's Church in Vienna with Schmerling's theses²⁹. The whole builds up a complex programme concerning the various stages of St. Francis Xavier's missionary activity and Christological themes.

The most important figure binding the decoration of the Wrocław chapel is **St. Francis Xavier** (1506–1552). In Jesuit churches it was customary to place chapels dedicated to the saint founders of the Society of Jesus: Ignatius Loyola and Francis Xavier³⁰. The Wrocław chapel primarily promoted his missionary work in the faraway areas of India, Japan and China. At the altar, the saint was depicted with his hat, as the papal legate for all of East Africa and the Far East³¹. The Wrocław Jesuits created his image in line with that of St. Paul, the Apos-

ność misyjną na odległych terenach Indii, Japonii i Chin. W ołtarzu święty został przedstawiony z kapeluszem – jako legat papieski na całą Afrykę Wschodnią i Daleki Wschód³¹. Wrocławscy jezuita kreowali jego wizerunek na wzór św. Pawła, Apostoła Narodów³². Podkreślano pracę katechetyczną Franciszka Ksawerego, służącą nawróceniu, wagę sakramentu spowiedzi, pomoc niesioną ubogim, działalność fundatorską, założenie dwóch kolegiów jezuickich na chrystianizowanych obszarach. Powielano i wzmacniano atrybuty związane z ową działalnością: świętego ukazano z dzwoneczkiem, którym wzywał on na kazania, oraz z muszlą, nawiązującą do udzielanego przezeń chrztu. O autentycznym zainteresowaniu pracą misyjną Franciszka Ksawerego świadczy odpis fragmentu pamiętnika jezuita rzymskiego (niewymienionego z nazwiska), dotyczący misyjnej podróży na Goa z ok. 1750 r., zachowany w dziale rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu³³.

Można doszukiwać się w tej aktywności porównań do misyjnego charakteru wrocławskiej placówki, osadzonej na trudnym terenie – w zdominowanym przez protestantów Wrocławiu. Nie jest przypadkiem, że na balkonie ponad wejściem aptecznym do Caesarea Regiaque Universitate Leopoldina Societatis Jesu Wratislaviae pojawić się miała pełnopostaciowa rzeźba świętego obok figur Michała Archanioła i innego jezuita misjonarza, św. Jeana-François Régisa, który działał na terenie Langwedocji i Owernii, gdzie większość stanowili hugenoci³⁴ [il. 9]. Trzeba jednak podkreślić, że św. Franciszek Ksawery prezentował w tej walce postawę dialogu międzykulturowego wobec chrystianizowanych mieszkańców Indii i Japonii. Znane są akty obrony miejscowej ludności, ewangelizacji jedynie krzyżem, a nie siłą, nawet wobec uzbrojonych napastników. To nawracanie nakierowane na dialog i inkulturację w zantagonizowanym wyznaniowo Wrocławiu służyło jako wzór postępowania, jaki propagował także książę biskup Pfalz-Neuburg³⁵.

Omówione idee popularyzowane były przez liczne publikacje poświęcone żywotowi świętego, jak praca Antonia Francesca Marianiego (1680–1751)³⁶. W zasobach wrocławskiej biblio-

tle of the Nations³². They highlighted Francis Xavier's catechetical work for conversion, the importance of the sacrament of confession, the help given to the poor, his founding work, and the establishment of two Jesuit colleges in Christianised areas. Attributes associated with this activity were reproduced and reinforced: the saint is shown with a bell, which he used to summon people to his sermons, and a shell, referring to the baptism he administered. A genuine interest in the missionary work of Francis Xavier is evidenced by a copy of a fragment of the diary of a Roman Jesuit (not mentioned by name), concerning a missionary journey to Goa from around 1750, preserved in the manuscript section of the University Library in Wrocław³³.

One can find similarities in this activity to the missionary character of the Wrocław post, set in a difficult terrain, that is, in the protestant-dominated city. It is no coincidence that on the balcony above the pharmacy entrance to the Caesarea Regiaque Universitate Leopoldina Societatis Jesu Wratislaviae a full-figure sculpture of the saint was to appear next to statues of Archangel Michael and another Jesuit missionary, St. Jean-François Régis, who operated in Languedoc and Auvergne, where the majority were Huguenots [Fig. 9]³⁴. However, it must be emphasised that St. Francis Xavier presented in this struggle an attitude of intercultural dialogue towards the Christianised peoples of India and Japan. There are well-known acts of defending the local population, evangelising only with the cross and not with force, even when faced with armed attackers. This dialogue and inculturation-oriented conversion in confessionally antagonised Wrocław served as a model, which was also promoted by the prince bishop von Pfalz-Neuburg³⁵.

The ideas discussed were popularised by numerous publications on the saint's life, such as the work of Antonio Francesco Mariani (1680–1751)³⁶. The collection of the Wrocław Jesuit library also included the work *Francisco Xaverio Societatis Jesu magno*, published in 1677 in Prague³⁷, *De vita a gestis s. Francisci Xaverii* by Daniello Bartoli (1608–1685)³⁸, *Relatio insignis miraculi a S. Francisco Xaverio*

10. Johann Michael Rottmayr, scena chrztu udzielanego przez św. Franciszka Ksawerego, 1703–1706, fresk; kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego po pracach konserwatorskich. Fot. M. Wyrzykowska

Johann Michael Rottmayr, scene of baptism by St. Francis Xavier, 1703–1706, fresco; Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier after conservation works. Photo: M. Wyrzykowska

teki jezuickiej znalazły się też dzieło *Francisco Xaverio Societatis Jesu magno*, wydane w 1677 r. w Pradze³⁷, *De vita a gestis s. Francisci Xaverii* Daniella Bartoliego (1608–1685)³⁸, *Relatio insignis miraculi a S. Francisco Xaverio Societatis Jesu magno [...]*³⁹ i *San Francisco Xaverii*⁴⁰ oraz pisma autorstwa samego świętego, jak *Epistola*⁴¹. Ponadto wrocławska drukarnia wydawała teksty św. Franciszka Ksawerego i inne prace jemu poświęcone⁴². Wspomniany Bartoli, autor jednego z życiorysów, był profesorem retoryki, kaznodzieją oraz literatem, który szczególnie podziwiał zapał pierwszych misjonarzy. W swojej kronice zakonu, *Istoria della Compagnia di*

*Societatis Jesu magno [...]*³⁹ and *San Francisco Xaverii*⁴⁰ as well as writings produced by the saint himself, such as *Epistola*⁴¹. In addition, the Wrocław printing house published texts by St. Francis Xavier and other works dedicated to him⁴². The aforementioned Bartoli, author of one of the biographies, was a professor of rhetoric, a preacher and a writer who particularly admired the zeal of the early missionaries. In his chronicle of the order, *Istoria della Compagnia di Gesù* (1650–1673), he devoted much attention to Asia (India, Japan and China), focusing on the account of the life of Francis Xavier. The work was widely known and its frontispiece

Gesù (1650–1673), wiele uwagi poświęcił Azji (Indiom, Japonii i Chinom), koncentrując się na relacji z życia Franciszka Ksawerego. Dzieło to było powszechnie znane, a jego frontyspis upowszechniał wizerunek świętego⁴³. Wątek działalności misyjnej św. Franciszka Ksawerego ukazany został w wielu scenach zdobiących wrocławską kaplicę, ze szczególnym podkreśleniem – masowo udzielanego przez jezuickiego misjonarza – sakramentu chrztu, do którego nawiązuje również dekoracja rzeźbiarska: wspomniana już muszla, a także stupa, znajdujące się obok relikwiarza⁴⁴. Motyw muszli pojawia się zresztą w formie ornamentальной na freskach, a najsilniej zaakcentowany został w scenie chrztu władcy pogańskiego na sklepieniu kaplicy [il. 10]. Franciszek Ksawery szukał natchnienia i opieki w osobie św. Tomasza Apostoła, prowadzącego działalność misyjną w Indiach aż do męczeńskiej śmierci. Jego relikwie, pozyskane po wizycie u grobu świętego, jezuita nosił ze sobą [il. 11]. We wrocławskiej kaplicy nawiązaniem do aktywności św. Tomasza Apostoła jest motyw krzyża występujący w dekoracji sklepienia⁴⁵.

Wiele zaprezentowanych scen ma charakter historyczny. Wśród nich wymienić można tę z krabem oddającym Franciszkowi Ksaweremu zaginiony krzyż, odnaleziony po sztormie, który przeżył on 1546 r. na Pacyfiku⁴⁶. Do tej grupy należy również przedstawienie śmierci świętego – na wyspie Sinzau u wybrzeży Chin w 1552 r. – czy audiencji u bliżej nieokreślonego władcy i dyskusji z kapłanami wschodnimi toczonej na jego dworze⁴⁷. Sceny, choć nawiązują bezpośrednio do wydarzeń z życia Franciszka Ksawerego, są osadzone raczej na ogólnym tle, gdzie wśród tubylców można rozpoznać Indian, Azjatów w turbanach czy mieszkańców Ameryki, a także Europejczyków. Jako wierzący w wagę słów Bożych, Franciszek Ksawery przedstawiany był z księgą, stanowiącą jeden z jego atrybutów, który trzymany jest przez anioła siedzącego na gzymsie kaplicy.

W omawianej dekoracji pojawia się też drugi wątek – chrystologiczny, odnoszący się do umiłowania Ukrzyżowanego, jak również do chęci naśladowania Chrystusa i szczególnie-

11. Relikwiarz św. Tomasza w Meliapore, XVIII w., miedzioryt. Fot. za: <https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%84%D9%81:ShrineOfSaintThomasAtMeliapore18thCentury.jpg> (datados-
tępu: 27.07.2024)

St. Thomas reliquary in Meliapore, 18th c., copperplate. Photo from: <https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%85%D9%84%D9%81:ShrineOfSaintThomasAtMeliapore18thCentury.jpg> (access date: 27.07.2024)

popularised the image of the saint⁴³. The theme of the missionary activities of St. Francis Xavier is depicted in many scenes decorating the Wrocław chapel. Particular emphasis is put on the sacrament of baptism, administered on a large scale by the Jesuit missionary, to which the sculptural decoration also refers, i.e. the aforementioned shell, as well as the stole, located next to the reliquary⁴⁴. The shell motif, moreover, appears in ornamental form in the frescoes, and is most strongly accentuated in the scene of the baptism of a pagan ruler in the vault of the chapel [Fig. 10]. St. Francis Xavier

12. *Beatus Franciscus de Sales*, XVII w., miedzioryt. Fot. za: <https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/franz-von-sales-heiliger-635923> (data dostępu: 27.07.2024)

Beatus Franciscus de Sales, 17th c., copperplate. Photo from: <https://jenikirbyhistory.getarchive.net/media/franz-von-sales-heiliger-635923> (access date: 27.07.2024)

go eksponowania jego dzieła odkupienia przez krzyż. Franciszek Ksawery obejmujący krzyż ukazany został na ołtarzu, na konfesjonale zaś – w scenie dźwignia krzyża. Jako „szalonego z miłości do Chrystusa” („*loco por Christo*”) wyobrażono świętego z kolei we freskowej dekoracji ponad portalem – w scenie pocałunku trzymanego krucyfiksu. Eksponowanie krzyża w zdobieniach kaplicy łączy się z wątkiem *Pietas Crucis*, o którym będzie mowa później.

W bibliotece wrocławskich jezuitów znajdowało się także dzieło *Annus Franciscorum, sive Historica Eorum Ephemeris Eventuum gestorumque variorum memoris, secundum Anni*

sought inspiration and protection in the person of St. Thomas the Apostle, who carried out missionary work in India until his martyrdom. His relics, obtained after a visit to the saint's tomb, were carried by the Jesuit with him [Fig. 11]. In the Wrocław chapel, a reference to the activity of St. Thomas the Apostle is the motif of the cross in the decoration of the vault⁴⁵,

Many of the scenes presented are of a historical nature. They include one featuring a crab returning Francis Xavier's lost cross, found after the storm he suffered in the Pacific in 1546⁴⁶. This group also includes the depiction of the saint's death on the island of Sinzau off the coast of China in 1552 as well as an audience with an unspecified ruler and a discussion with Eastern priests at his court⁴⁷. The images, although relating directly to the events of Francis Xavier's life, are set against a general background, where Indians, Asians in turbans or American inhabitants, as well as Europeans, can be recognised among the natives. An avowed believer in the importance of God's words, Francis Xavier was depicted with a book as one of his attributes, which is held by an angel seated on the cornice of the chapel.

There is also a second theme in the decoration in question, namely a Christological motif, referring to the love of the Crucified One, as well as to the desire to imitate Christ and to give special prominence to His work of redemption through the cross. St. Francis Xavier embracing the cross is depicted on the altar, while on the confessional, he is portrayed in a scene of carrying the cross. The saint is also pictured in the fresco above the portal as “mad for love of Christ” (“*loco por Christo*”) as he kisses the crucifix he is holding. The exposure of the cross in the chapel's decoration is connected to the *Pietas Crucis* theme, which will be discussed later.

The library of the Wrocław Jesuits also contained a work *Annus Franciscorum, sive Historica Eorum Ephemeris Eventuum gestorumque variorum memoris, secundum Anni dies conscripta, Alteri majori operi de claris viris Franciscis auspicijs S. Francisci Xaverij* by Franz Ignaz Stiller, published in 1680 in Prague⁴⁸. It is

dies conscripta, Alteri majori operi de claris viris Franciscis auspicijs S. Francisci Xaverij autorstwa Franza Ignaza Stillera, wydane w 1680 r. w Pradze⁴⁸. Jest ono dedykowane księciu Pfalzwowi-Neuburgowi jako mecenasowi i należy do licznych świadectw potwierdzających rolę, jaką przyszedł biskup wrocławski odgrywał w popularyzacji kultu św. Franciszka Ksawerego⁴⁹. We wnętrzu kaplicy nawiązanie to widać również we wprowadzeniu rzeźb jego imienników – św. Franciszka z Asyżu i św. Franciszka Salezego. Te postacie łączyły też kwestie wiary. Można powiedzieć, że z duchowości **św. Franciszka z Asyżu** (1182–1226) św. Franciszek Ksawery czerpał inspirację – zarówno w zakresie mistyki krzyża, jak i posługi misyjnej. W swojej działalności wzorował się na Biedaczynie, walcząc z pogaństwem i kultem bożków, co widoczne jest w scenie ich obalenia, umieszczonej nad konfesjonalem. Z pism poświęconych św. Franciszkowi z Asyżu w bibliotece wrocławskich jezuitów przechowywano *Regula et testamentum seraphici P.N.S. Francisci*⁵⁰.

Podobnie myśl i pobożność franciszkańska miała wpływ na nauczanie i działalność misyjną **św. Franciszka Salezego** (1567–1622), a sam św. Franciszek z Asyżu miał mu się objawić. Franciszek Salezy zawsze znajdował się w kręgu oddziaływania myśli jezuickiej. Ten wybitny teolog i Doktor Kościoła uczył się w jezuickim Collège de Clermont w Paryżu, a kontynuował naukę na uniwersytecie w Padwie. Jego przewodnikiem duchowym był jezuita Antonio Possevino (1533–1611). We wrocławskiej kaplicy Franciszek Salezy ukazany jest w birecie jako biskup Genewy, z kulą ośmiopłomienną i ze wzrokiem utkwionym w krucyfiksie umieszczonym w ołtarzu. Odnosi się to do ogromnej dewocji, jaką święty otaczał Chrystusa, poczynając go za najwyższy wzór [il. 12]. Obu Franciszków łączyła też działalność misyjna. Salezy nie nawracał na tak odległych i egzotycznych obszarach, ale na nie mniej trudnym terenie, jakimi były pograżone w kalwinizmie kantony szwajcarskie. Wydaje się, że nieprzypadkowo rzeźba świętego zdaje się korespondować z usytuowaną na ołtarzu głównym rzeźbą ukazującą triumf religii nad herezją.

dedicated to prince Pfalz-Neuburg as a patron and is among the many testimonies confirming the role played by the future bishop of Wrocław in popularising the cult of St. Francis Xavier⁴⁹. Inside the chapel, this reference can also be seen in the incorporation of sculptures of his namesakes, St. Francis of Assisi and St. Francis de Sales. These figures also shared a common theme of faith. It can be said that St. Francis Xavier drew inspiration from the spirituality of **St. Francis of Assisi** (1182–1226), both in terms of the mysticism of the cross and missionary service. He modelled his work on the Poverello, fighting against paganism and idol worship, as is evident in the scene of their overthrow placed above the confessional. Of the writings relating to St. Francis of Assisi, the library of the Wrocław Jesuits contained *Regula et testamentum seraphici P.N.S. Francisci*⁵⁰.

Similarly, Franciscan thought and piety influenced the teaching and missionary work of **St. Francis de Sales** (1567–1622), and St. Francis of Assisi himself was said to have appeared to him. Francis de Sales had always been influenced by Jesuit thought. This eminent theologian and Doctor of the Church studied at the Jesuit Collège de Clermont in Paris and continued his studies at the University of Padua. His spiritual guide was a Jesuit Antonio Possevino (1533–1611). In the Wrocław chapel, Francis de Sales is depicted wearing a biretta as the bishop of Geneva, with an eight-flame orb and his gaze fixed on the crucifix placed in the altar. This refers to the immense devotion the saint had for Christ, regarding Him as the supreme model to follow [Fig. 12]. Both Francis de Sales were also involved in missionary work. Francis de Sales did not convert in such distant and exotic lands, but in the no less difficult terrain of the Swiss cantons steeped in Calvinism. It seems no coincidence that the sculpture of the saint corresponds with the one situated on the main altar, depicting the triumph of religion over heresy.

St. Francis de Sales left an abundant literary legacy of Christian spirituality. Among the texts of his authorship, the Jesuit library held the *Philothea*⁵¹, a well-known work, translated

Św. Franciszek Salezy zostawił po sobie bogatą spuściznę literacką z zakresu duchowości chrześcijańskiej. Wśród tekstów jego autorstwa w bibliotece jezuitkiej przechowywano *Philothęę*⁵¹, dzieło znane, tłumaczone i wielokrotnie wydawane, dotyczące zagadnienia świętości, którą człowiek może osiągnąć dzięki łasce. Zawiera ono przydatne porady i wskazówki oraz program ćwiczeń duchowych, dzięki któremu zyskało wielką popularność, porównywalną jak w przypadku *Ćwiczeń duchowych* Ignacego Loyoli. Ponadto w bibliotece posiadano napisany przez François de La Croix (1583–1644) żywot św. Franciszka Salezego⁵². We wrocławskiej kaplicy w pobliżu jego figury znalazła się monstrancja – być może dlatego, że oprócz miłości bliźniego odznaczał się on wielką czcią wobec Najświętszego Sakramentu. Niewykluczone, że właśnie ta kaplica służyła do odprawiania wieczystej adoracji, którą jako 40-godzinne nabożeństwo wprowadził ów duchowny w swoich parafiach. Za tym przemawiałby fakt, że omawiane pomieszczenie było bezpośrednio dostępne – poprzez portal znajdujący się na drugiej osi, od wschodu.

We wrocławskiej kaplicy nie mogło oczywiście zabraknąć przedstawienia założyciela zakonu: pochodzącego z północy Hiszpanii **św. Ignacego Loyoli**⁵³. Odegrał on kluczową rolę w powołaniu św. Franciszka Ksawerego, w którego formacji istotną była praktyka *Ćwiczeń duchowych*. Obaj stanowili filary Towarzystwa Jezusowego, jego twórców, walczących z herezją i wzajemnie się uzupełniających: św. Ignacy Loyola w roli wspaniałego organizatora, a św. Franciszek Ksawery – misjonarza [il. 13]. Anioł siedzący na gzymsie ponad św. Ignacym Loyolą może także symbolizować *Konstytucję Towarzystwa Jezusowego* (*Constitutiones ordinis Societatis Jesu*)⁵⁴.

12 marca 1622 papież Grzegorz XV dokonał pierwszej zbiorowej kanonizacji, wynosząc na ołtarze Hiszpanów, w tym założycieli zakonu jezuitów – Franciszka Ksawerego i Ignacego Loyolę, a także mistyczkę Teresę z Ávila oraz Izydora Oracza. Kanonizowano z nimi również włoskiego zakonnik Filipa Nereusza, który *notabene* za przykładem św. Franciszka Ksawere-

13. Schelte Adams Bolswert według Petera Paula Rubensa, *Św. Ignacy Loyola i św. Franciszek Ksawery*, druga połowa XVII w., miedzioryt; Philadelphia Museum of Art. Fot. za: <https://philamuseum.org/collection/object/78735> (datadostępu: 27.07.2024)

Schelte Adams Bolswert according to Peter Paul Rubens, *St. Ignatius Loyola and St. Francis Xavier*, second part of 17th c., copperplate; Philadelphia Museum of Art. Photo from: <https://philamuseum.org/collection/object/78735> (access date: 27.07.2024)

and published on many occasions, addressing the question of the holiness that man can attain by grace. The book contains useful advice and guidance as well as a programme of spiritual training, thanks to which it gained great popularity, comparable to that of Ignatius Loyola's *Spiritual Exercises*. In addition, the library held the life of St. Francis de Sales, written by François de La Croix (1583–1644)⁵². In the Wrocław chapel, a monstrance was placed near his statue, perhaps because – in addition to his love of others – he was distinguished by a great reverence for the Blessed Sacrament. It is probable that it was this chapel that was used for perpetual adoration, which the saint intro-

go chciał wyruszyć w podróż do Indii. W dekoracji wrocławskiej kaplicy przedstawiono dwóch spośród czterech świętych kanonizowanych z Franciszkiem Ksawerym, podobnie jak on pochodzenia hiszpańskiego – Ignacego Loyolę i Izydora Oracza; ich rzeźby usytuowano przy południowej ścianie kaplicy, pomiędzy nimi ukazano zaś scenę śmierci św. Franciszka Ksawerego. Uwzględnienie świętych związanych z Hiszpanią, należącą do ziem domu habsburskiego, było wymownym gestem politycznym.

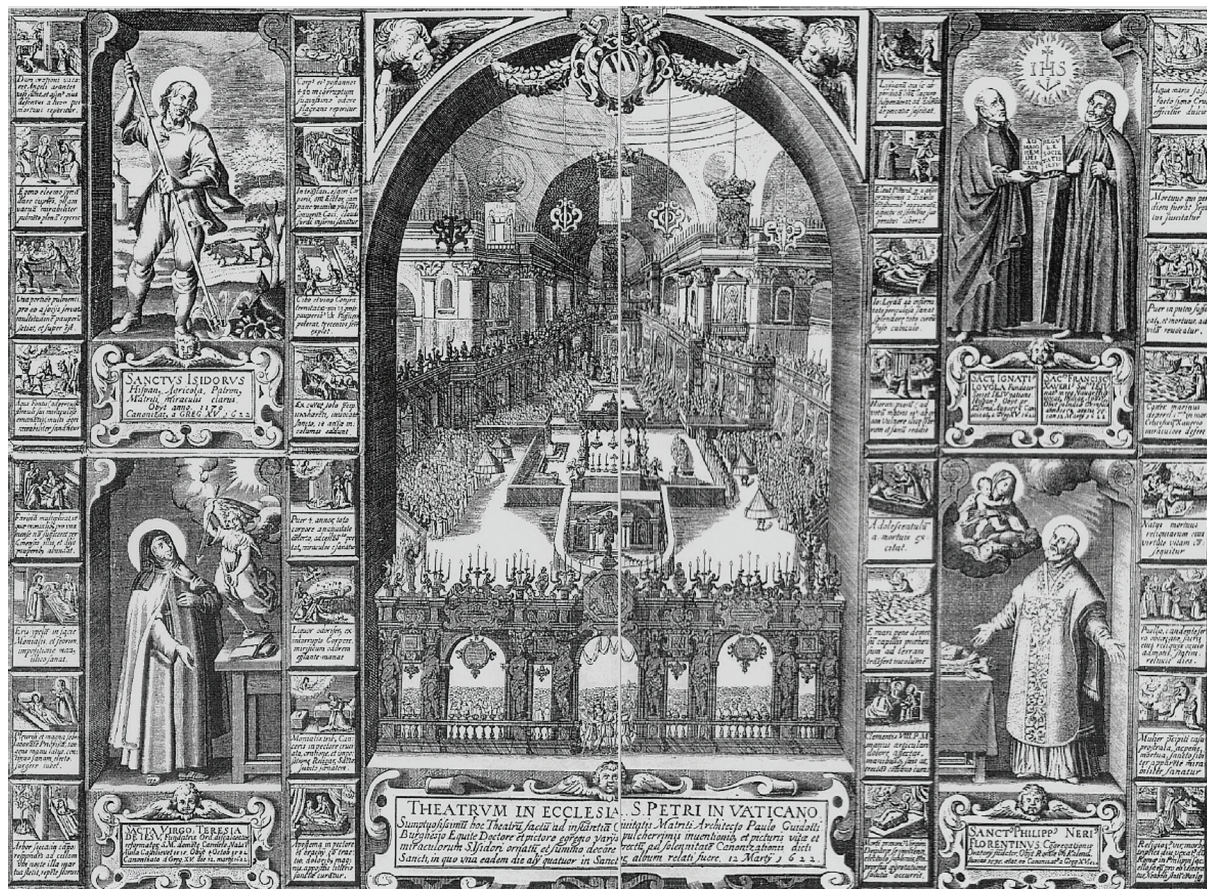
O kanonizację Hiszpanów – Ignacego Loyoli, Franciszka Ksawerego, Izydora Oracza oraz Teresy z Ávila – starali się władcy hiszpańscy, począwszy od Filipa II (1527–1598). Praktycznie każda z tych postaci stanowiła przedmiot kampanii dyplomatycznej Habsburgów hiszpańskich⁵⁵. Szczególne znaczenie ma w dekoracji wrocławskiej kaplicy obecność św. Izydora Oracza. Wydaje się ona stanowić szczególne nawiązanie ideowe do hiszpańskiej linii Habsburgów, co podkreślał już Janusz Tazbir⁵⁶. Należy przypomnieć, że Filip II, przenosząc w 1561 r. stałą siedzibę monarszą do Madrytu, usilnie zabiegał przed kurią rzymską o beatyfikację Izydora Oracza. Gorąco popierał te działania Filip III (1578–1621) i ostatecznie beatyfikacji Izydora dokonano 14 czerwca 1619, za pontyfikatu papieża Pawła V. Trzy lata później, za pontyfikatu papieża Grzegorza XV, Oracza kanonizowano. Starania o to stały się osią sporu politycznego pomiędzy Paryżem, Madrytem i Rzymem, co podkreślano już w literaturze przedmiotu⁵⁷. Izydor Oracz był w tym procesie kanonizacyjnym jedynym niewspółczesnym świętym, gdyż żył w latach ok. 1080–1130. Jego „zmodernizowany” wizerunek ukazywał go w „aktualnych” ubiorach i z takimiz narzędziami pracy. Oracz stał się ponadto patronem nowej stolicy Hiszpanii, Madrytu. W opracowaniach uwydatniano, że władze habsburskie i elity dworskie wolałyby wybrać bardziej nobilitowaną postać, ale nikt nie cieszył się tak wielką popularnością. Rycina Matthiasa Greutera (1564–1638) przedstawia wielką uroczystość kanonizacyjną w Bazylice św. Piotra w Rzymie [il. 14]⁵⁸. Trzeba zaakcentować, że w bibliotece jezuitów we Wrocławiu znajdowały się żywoty wszystkich wów-

duced as a 40-hour service in his parishes. This would be supported by the fact that the area in question was directly accessible through a portal on the second axis, to the east.

The Wrocław chapel could not, of course, lack a representation of the founder of the order: **St. Ignatius Loyola**, a native of northern Spain⁵⁵. He played a key role in the vocation of St. Francis Xavier, in whose formation the practice of *Spiritual Exercises* was essential. Both were pillars of the Society of Jesus, its founders, fighting against heresy and complementing each other: St. Ignatius Loyola in his role as a great organiser, and St. Francis Xavier as a missionary [Fig. 13]. The angel seated on the cornice above St. Ignatius Loyola may also symbolise the *Constitution of the Society of Jesus* (*Constitutiones ordinis Societatis Jesu*)⁵⁴.

On 12 March 1622, Pope Gregory XV performed the first collective canonisation, elevating Spaniards to the altars, including the founders of the Jesuit Order, Francis Xavier and Ignatius Loyola, as well as the mystic Teresa of Ávila and Isidore the Labourer. Also canonised with them was the Italian monk Philip Nereus, who, incidentally, following the example of St. Francis Xavier, wanted to embark on a journey to India. The decoration of the Wrocław chapel depicts two of the four saints canonised with Francis Xavier, like him of Spanish origin: Ignatius Loyola and Isidore the Labourer. Their statues are situated against the south wall of the chapel, with the death scene of St. Francis Xavier depicted between them. The inclusion of saints associated with Spain, which belonged to the lands of the House of Habsburg, was a meaningful political gesture.

The canonisation of the Spaniards: Ignatius Loyola, Francis Xavier, Isidore the Labourer and Teresa of Ávila was sought by Spanish rulers, starting with Philip II (1527–1598). Virtually every one of these figures was the subject of a Spanish Habsburg diplomatic campaign⁵⁵. Of particular significance in the decoration of the Wrocław chapel is the presence of St. Isidore the Labourer. It seems to be a special ideological reference to the Spanish Habsburg line, as already emphasised by Janusz Tazbir⁵⁶.

14. Matthias Greuter, *Theatrum in Ecclesia S. Petri in Vaticano*, 1622, miedzioryt. Fot. za: https://es.wikipedia.org/wiki/Canonizaci%C3%B3n_de_Isidro_Labrador,_Ignacio_de_Loyola,_Francisco_Javier,_Teresa_de_Jes%C3%BAs_y_Felipe_Neri#/media/Archivo:1622_Canonization_commemorative_engraving.png (data dostępu: 25.08.2024)

Matthias Greuter, *Theatrum in Ecclesia S. Petri in Vaticano*, 1622, copperplate. Photo from: https://es.wikipedia.org/wiki/Canonizaci%C3%B3n_de_Isidro_Labrador,_Ignacio_de_Loyola,_Francisco_Javier,_Teresa_de_Jes%C3%BAs_y_Felipe_Neri#/media/Archivo:1622_Canonization_commemorative_engraving.png (access date: 25.08.2024)

czas kanonizowanych świętych, a więc również Izydora Oracza⁵⁹, Teresy z Ávila⁶⁰ i Franciszka Nereusza.

Tę zbiorową kanonizację trzeba oczywiście postrzegać też jako triumf zreformowanego Kościoła, którego przedstawicielami byli jezuiti. Ekspozycja świętych pochodzących z Hiszpanii, na których wyniesieniu na ołtarze szczególnie Habsburgom zależało, z pewnością stanowiło wyraz prohabsburskich sympatii fundatorów kościoła uniwersyteckiego we Wrocławiu. Prowodyrem w tym zakresie mógł być wspomniany już ojciec Lüdinghausen, dyplomata w służbie habsburskich cesarzy, dobrze orientujący się we współczesnych tendencjach poli-

It should be recalled that Philip II, when moving his permanent monarchical seat to Madrid in 1561, strenuously sought the beatification of Isidore the Labourer before the Roman curia. This effort was strongly supported by Philip III (1578–1621) and Isidore was finally beatified on 14 June 1619, under the pontificate of Pope Paul V and three years later, under the pontificate of Pope Gregory XV, Isidore was canonised. This endeavour became the axis of a political dispute between Paris, Madrid and Rome, as already emphasised in the literature⁵⁷. Isidore the Labourer was the only non-contemporary saint in this canonisation process, as he lived between ca. 1080 and 1130. His “modernised”

tycznych i czyniący zabiegi o pozyskanie zgody na podniesienie wrocławskiego kolegium do rangi uniwersytetu. Nie wiemy do końca, jak wyglądała dekoracja kaplicy przed modernizacją i czy jej treści zostały zaplanowane już na wstępnym etapie. Modernizacji owej, a zatem i wykonania zdobień rzeźbiarskich, ojciec Wolff już nie dożył, umierając 15 kwietnia 1708 we Wrocławiu⁶¹. Niewykluczone, że koncepcja pochodziła od samego księcia biskupa Pfalz-Neuburga, spowinowaconego z domem cesarskim poprzez siostrę Eleonorę – żonę Leopolda I, matkę Józefa I oraz Karola VI. Książę biskup świadomie tworzył grupę nadwornych artystów, z którymi mógł dyskutować sprawy dotyczące sztuki, w tym – choćby w zarysie – programy ideowe. Fakt, że głównym filarem sojuszu tronu habsburskiego z ołtarzem wrocławskim był Pfalz-Neuburg, dobrze ilustruje sztuka wystawiona z okazji konsekracji kościoła, pt. *David, als ein Muster der bekrönten Gottseeligkeit*, która gloryfikowała biskupa jako fundatora świątyni, a w połączeniu domów widziała oznakę łaski Bożej⁶². Napis na kamieniu węgielnym położonym pod budowę kościoła również odnosił się do habsburskich protektorów i dobrodziejów⁶³.

Ostatni wątek wart wskazania – propagowany i akcentowany nie tylko w ikonografii jezuickiej – to powtarzający się w całej dekoracji motyw Krzyża Świętego nawiązujący do podejmowanej przez Habsburgów *Pietas Crucis*. Jest on eksponowany w dekoracji freskowej kościoła, ale zwłaszcza w kaplicy⁶⁴. Pojawia się w ołtarzu i na konfesjonale oraz jako atrybut trzymany przez putta w wizji św. Franciszka Ksawerego nad portalem wejściowym. Występuje także w większości przedstawień tego świętego, przede wszystkim w formie dekoracji pasów gurtowych sklepienia, z alternowanymi motywami krzyża w kasetonach [il. 15]. Wyróżnić wśród nich można m.in. krzyż maltański, krzyż św. Tomasza, krzyż opleciony winną latorosłą oraz krzyż morowy. Ten pierwszy używany był przez zakony rycerskie szpitalników – we Wrocławiu przez zakon krzyżowców z czerwoną gwiazdą. To im właśnie wrocławscy jezuici zawdzięczali możliwość pojawienia się w mieście, gościnę oraz późniejszą sąsiedzką współpracę

image showed him in “up-to-date” clothes and carrying just such working tools. He also became the patron saint of the new Spanish capital, Madrid. Studies highlighted that the Habsburg authorities and court elites would have preferred to choose a more ennobled figure, but none was so popular. An engraving by Matthias Greuter (1564–1638) depicts the great canonisation ceremony in St. Peter’s Basilica in Rome [Fig. 14]⁵⁸. It should be pointed out that the library of the Jesuits in Wrocław contained the biographies of all the saints canonised at that time, and so also of Isidore the Labourer⁵⁹, Teresa of Ávila⁶⁰ and Francis Nereus.

This collective canonisation must, of course, also be seen as a triumph of the reformed Church, of which the Jesuits were representatives. The prominence of saints from Spain, whose elevation to the altars was of particular interest to the Habsburgs, was certainly an expression of the pro-Habsburg sympathies of the founders of the university church in Wrocław. The leading figure in this regard may have been the aforementioned Father Lüdinghausen, a diplomat in the service of the Habsburg emperors, well informed of contemporary political trends and making efforts to secure permission to elevate the Wrocław college to university status. We do not fully know how the decoration of the chapel looked before the modernisation and whether its contents had already been planned at an early stage. This modernisation, and thus the sculptural ornamentation, was not completed by the time father Wolff died on 15 April 1708 in Wrocław⁶¹. It is possible that the concept came from prince bishop Pfalz-Neuburg himself, related to the imperial house through his sister Eleonora, wife of Leopold I, mother of Joseph I and Charles VI. The prince bishop consciously created a group of court artists with whom he could discuss matters concerning art, including – if only in outline – ideological programmes. The fact that the main pillar of the alliance between the Habsburg throne and the Wrocław altar was Pfalz-Neuburg is well illustrated by the play staged on the occasion of the church’s consecration, entitled *David, als ein Muster der* /151/

15. Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus, kaplica św. Franciszka Ksawerego, widok gurtów sklepiennych. Fot. M. Wyrzykowska
Church of the Most Sacred Name of Jesus, Chapel of St. Francis Xavier, vault view with transverse arches. Photo: M. Wyrzykowska

i poparcie. Krzyż św. Tomasza Apostoła odsyła do początków krzewienia chrześcijaństwa i do działalności misyjnej na terenach Indii. Krzyż owinięty winną latoroślą wiąże się z jezuitką czią oddawaną Krwi i Męce Chrystusa. W dekoracji pojawia się też krzyż morowy (*karawaka*, zwany również cholerycznym), popularny w XVII i XVIII w., a pochodzący z Hiszpanii⁶⁵. Sens tego ostatniego łączy się z cudownym ocaleniem uczestników soboru trydenckiego przed zarazą w r. 1574. Te dwa wątki wprost odnoszą się do omawianej kaplicy, eksponując znacznie wspomnianego soboru i będącej jego wynikiem odnowy Kościoła stojącego do walki z protestantami⁶⁶. Jednocześnie widzieć tu można nawiązanie do św. Franciszka Ksawerego jako patrona strzegącego przed zarazą. Dekoracji tej towarzyszy siedzący na gzymsie anioł, który również dzierży w dłoni krucyfiks.

bekrönten Gottseeligkeit, which glorified the bishop as the founder of the temple, and saw in the joining of the houses a sign of God's grace⁶². The inscription on the cornerstone laid for the church also referred to Habsburg patrons and benefactors⁶³.

The last theme worth highlighting – promoted and accentuated not only in Jesuit iconography – is the recurring motif of the Holy Cross throughout the decoration, referring to the *Pietas Crucis* undertaken by the Habsburgs. It is exposed in the fresco decoration of the church, but most notably in the chapel⁶⁴. It appears in the altar and on the confessional and as an attribute held by the putti in the vision of St. Francis Xavier above the entrance portal. It is also present in most representations of this saint, primarily in the form of the decoration of the transverse arches, with

16.
Johann Michael Rottmayr, scena ze św. Franciszkiem Ksawerym głoszącym kazanie, 1703–1706, fresk; kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus. Fot. M. Wyrzykowska

Johann Michael Rottmayr, scene with St. Francis Xavier preaching, 1703–1706, fresco; Church of the Most Sacred Name of Jesus. Photo: M. Wyrzykowska

Podsumowując, trzeba podkreślić, że kościół uniwersytecki we Wrocławiu obok kultu Najświętszego Imienia Jezus propagował przede wszystkim dwóch patronów Towarzystwa Jezusowego – św. Ignacego Loyolę i św. Franciszka Ksawerego⁶⁷. Obie postacie są równie widoczne w dekoracji świątyni. Temu drugiemu przynależy cała południowa część kościoła, bo pierwsza scena z przedstawieniem kazania świętego znajduje się tuż przy wejściu, pod emporą muzyczną [il. 16]. Wizerunek św. Franciszka Ksawerego pojawia się też w samym kościele – w formie grupy rzeźbiarskiej w nawie głównej, w której świętemu towarzyszy putto chrzczone przez młodzieńca w orientalnym stroju zdobionym pióropuszcami, co niejako stanowi zaproszenie do omawianej tu kaplicy [il. 17]. Na sklepieniu nawy głównej postać Franciszka Ksawerego widnieje obok symbo-

alternate cross motifs in the coffers [Fig. 15]. Prominent among them are the Maltese cross, the St. Thomas cross, the cross entwined with grape vines and the plague cross. The former was used by the Knights Hospitaller Orders – in Wrocław by the Crusader Order with the Red Star. The Wrocław Jesuits owed them the opportunity to appear in the city, their hospitality and subsequent neighbourly cooperation and support. The cross of St. Thomas the Apostle refers back to the origins of the propagation of Christianity and missionary activity in the territories of India. The cross wrapped in grape vines is associated with the Jesuit reverence paid to the Blood and Passion of Christ. The decoration also features a plague cross (*caravaca* cross, also known as cholera cross), popular in the 17th and 18th c. and originating in Spain⁶⁵. The meaning of the latter is linked to the miraculous rescue of the participants of the Council of Trent from the plague in 1574. These two themes relate directly to the chapel in question, highlighting the importance of the Council and the resulting renewal of the Church in its struggle against the Protestants⁶⁶. At the same time, one can see here a reference to St. Francis Xavier as the patron saint guarding against the plague. This decoration is accompanied by an angel seated on the cornice, also holding a crucifix in his hand.

In conclusion, it must be emphasised that the university church in Wrocław, alongside the cult of the Most Sacred Name of Jesus, promoted above all the two patron saints of the Society of Jesus: St. Ignatius Loyola and St. Francis Xavier⁶⁷. Both figures are equally prominent in the decoration of the church. To St. Francis Xavier belongs the entire southern part of the church, because the first scene with the representation of the saint's sermon is located right at the entrance, under the musical gallery [Fig. 16]. The image of St. Francis Xavier also appears in the church itself, in the form of a sculptural group in the nave, in which the saint is accompanied by a putto baptised by a young man in oriental dress decorated with plumes, which is, as it were, an invitation to the chapel under discussion here [Fig. 17]. On the vault of the

17.
Johann Albrecht Siegwitz, grupa rzeźbiarska ze św. Franciszkiem Ksawerym, 1726, stiuk; kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus. Fot. M. Wyrzykowska

Johann Albrecht Siegwitz, sculptural group with St. Francis Xavier, 1726, stucco; Church of the Most Sacred Name of Jesus. Photo: M. Wyrzykowska

lu Azji – wielbłąda. To właśnie dzięki misyjnej działalności tego świętego prowadzono bowiem chrystianizację w odległych zakątkach świata. *Pietas Austriaca*, popularyzowana przez cesarzy habsburskich okresu heroicznego, traktowała misję krzewienia rzymskokatolickiej religii jako sprawę priorytetową, gdyż był to jeden z filarów monarchii habsburskiej, wskazanych przez Roberta Evansa⁶⁸. *Universitas Wratislaviensis* wraz z kościołem stały się również wyrazem propagandy prohabsburskiej⁶⁹. W świetle ikonografii Franciszka Ksawerego interesująca jest także informacja o obrazie olejnym autorstwa malarza z Ołomuńca Johanna Christopha Handkego (1694–1774) przedstawiającym wizję tego świętego. Być może dzieło stworzono przy okazji przygotowywania dekoracji malarskiej dla Auli Leopoldiny Uniwersytetu Wrocławskiego, gdzie również dostrzec można wizerunek świętego⁷⁰.

Jednym z krzewicieli kultu Franciszka Ksawerego na Śląsku, obok jezuitów, był biskup wrocławski Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg. Wymownym tego wyrazem jest inskrypcja w otmuchowskim kościele, któremu duchowny polecił rozszerzyć wezwanie (pierwotnie tylko św. Mikołaja) właśnie o osobę św. Franciszka Ksawerego, oraz dekoracja freskowa tej świątyni wykonana przez Karla Dankwarta (ok. 1660 – 1704), obejmująca sceny z życia świętego⁷¹. Wielokrotnie powraca postać św. Franciszka Ksawerego również w Nysie – stolicy biskupiej, a także w wielu świątyniach jezuitów na Śląsku⁷².

nave, the figure of the saint is displayed next to the symbol of Asia, that is, the camel, for it was thanks to his missionary work that Christianity spread through remote parts of the world. The *Pietas Austriaca*, popularised by the Habsburg emperors of the Heroic period, treated the mission of propagating the Roman Catholic religion as a matter of priority, as it was one of the pillars of the Habsburg monarchy, as identified by Robert Evans⁶⁸. *Universitas Wratislaviensis* together with the church also became an expression of pro-Habsburg propaganda⁶⁹. In the light of Francis Xavier's iconography, it is also interesting to note an oil painting by the Olomouc painter Johann Christoph Handke (1694–1774) depicting a vision of this saint. It is possible that the work was created on the occasion of the preparation of the painting decoration for the Aula Leopoldina Lecture Hall of Wrocław University, where the image of the saint can also be seen⁷⁰.

One of the promoters of the cult of Francis Xavier in Silesia, alongside the Jesuits, was the bishop of Wrocław, Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg. An illustration of this is the inscription in the Otmuchów church, which was instructed by the bishop to extend the invocation (originally only of St. Nicholas) to include the person of St. Francis Xavier, as well as the fresco decoration of this church by Karl Dankwart (ca. 1660 – 1704), including scenes from the life of the saint⁷¹. The figure of St. Francis Xavier also recurs repeatedly in Nysa, the episcopal capital, as well as in many Jesuit churches in Silesia⁷².

¹ Wybrana najnowsza literatura, gdzie wymienione zostały wcześniejsze publikacje: **E. Kotkowska, M. Raczyńska-Sędzikowska**, *Kościół Uniwersytecki Najświętszego Imienia Jezus*. Przewodnik, Wrocław 2004; **A. Wojtyła**, „Od wschodu słońca aż po zachód jego niech Imię Pańskie będzie pochwalone”. Uwagi o programie ideowym wrocławskiego Il Gesù, „Biuletyn Historii Sztuki” 2010, nr 1/2; **M. Wardzyński**, Nowe uwagi na temat twórczości rzeźbiarskiej Franza Josepha Mangoldta na Śląsku i w Rzeczypospolitej (Wrocław – Trzebnica – Jawor, Jasna Góra – Kraków-Skałka – Kościelna Wieś – Tyniec), „Roczniki Sztuki Śląskiej” t. 20 (2011), s. 119–125; **A. Kolbiarz, M. Wardzyński**, *Sculptured Furnishing of the Jesuit Church and University in Wrocław: New Findings and Interpretations*, [w:] *Jesuits and Universities: Artistic and Ideological Aspects of Baroque Colleges of the Society of Jesus – Examples from Genoa and Wrocław*, ed. **G. Montanari, A. Wojtyła, M. Wyrzykowska**, Wrocław 2015; **A. Wojtyła**, *Die Kirche auf der kayserslichen Burg: Some Remarks on the Architecture and Ideological Programme of the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław*, [w:] *Jesuits and Universities...*; **J. Błach**, *Ikonografia św. Franciszka Ksawerego na przykładzie dekoracji kaplicy pod wezwaniem św. Franciszka przy kościele pw. Najświętszego Imienia Jezus we Wrocławiu*, praca

¹ A selection of recent literature where previous publications are listed: **E. Kotkowska, M. Raczyńska-Sędzikowska**, *Kościół Uniwersytecki Najświętszego Imienia Jezus*. Przewodnik, Wrocław 2004; **A. Wojtyła**, „Od wschodu słońca aż po zachód jego niech Imię Pańskie będzie pochwalone”. Uwagi o programie ideowym wrocławskiego Il Gesù, „Biuletyn Historii Sztuki” 2010, No. 1/2; **M. Wardzyński**, Nowe uwagi na temat twórczości rzeźbiarskiej Franza Josepha Mangoldta na Śląsku i w Rzeczypospolitej (Wrocław – Trzebnica – Jawor, Jasna Góra – Kraków-Skałka – Kościelna Wieś – Tyniec), „Roczniki Sztuki Śląskiej” Vol. 20 (2011), pp. 119–125; **A. Kolbiarz, M. Wardzyński**, *Sculptured Furnishing of the Jesuit Church and University in Wrocław: New Findings and Interpretations*, [in:] *Jesuits and Universities: Artistic and Ideological Aspects of Baroque Colleges of the Society of Jesus – Examples from Genoa and Wrocław*, Ed. **G. Montanari, A. Wojtyła, M. Wyrzykowska**, Wrocław 2015; **A. Wojtyła**, *Die Kirche auf der kayserslichen Burg: Some Remarks on the Architecture and Ideological Programme of the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław*, [in:] *Jesuits and Universities...*; **J. Błach**, *Ikonografia św. Franciszka Ksawerego na przykładzie dekoracji kaplicy pod wezwaniem św. Franciszka przy kościele pw. Najświętszego Imienia Jezus we Wrocławiu*, BA thesis

licencjacka napisana pod kierunkiem dr hab. M. Wyrzykowskiej, Wrocław 2024. Największe zasługi dla badań nad kościołem uniwersyteckim położył dr Arkadiusz Wojtyła, któremu poświęcam niniejszy artykuł.

² Zob. **E. Levy**, *Propaganda and Jesuit Baroque*, Berkeley 2004, s. 190. Autorka posłużyła się w swojej analizie również przykładem użycia tradycji ikonograficznej św. Franciszka Ksawerego.

³ Materiały źródłowe dotyczące zespołu pojezuickiego zostały opracowane przez **C. Rabego**: *Alma Mater Leopoldina. Kolegium i Uniwersytet Jezuicki we Wrocławiu 1638–1811*, przeł. L. Wiśniewska, Wrocław 2003, s. 30–39. Wiele z nich jest zawartych w pracy poświęconej jezuickim budowlom i ich architektom we Wrocławiu: **B. Patzak**, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten. Ein Beitrag zur Geschichte des Barockstiles in Deutschland*, Strassburg 1918, s. 1–22 n.

⁴ Matthias Biener (1630–1692), a po jego śmierci Johann Georg Knoll (1644–1704) wznosił świątynię, być może według planu przygotowanego przez wrocławskiego jezuitę włoskiego pochodzenia, Teodora Mortetetti. Po śmierci Knolla zastąpił go Johann Blasius Peintner (1673–1732). Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 119, przyp. 41. Jedynie z odpisów dziś już zaginionych dokumentów wiadomo, że Wolff sam osobiście zawierał kontrakty z budowniczymi świątyni. Zob. **A. Schade**, *Geschichte der Kirche zum allerheiligsten Namen Jesu in Breslau*, Breslau 1898, s. 10.

⁵ Zob. **J. Mandziuk**, *Biogramy śląskich bibliofilów duchownych w XVII wieku*, „Saeculum Christianum” 2004, nr 2, s. 249–250.

⁶ Kazanie konsekuracyjne wygłosił mistrz zakonu krzyżowców z czerwoną gwiazdą **M. J. Fibiger** i ukazało się ono drukiem: *Des Geistlichen Bau-Meister s. Ignatii von Lojola, Und der [...] Gesellschaft JESU In der [...] Kirchen Gottes Kostbarer Bau [...]*, Schweidnitz 1698. Wspominał on przy tym o konieczności chrystianizacji w Nowym Świecie (*ibidem*, k. 7). O tym, że wszystkie wymienione osoby były zaangażowane w budowę kościoła, świadczy fakt, że wspólnie sprawowali Eucharystię, a potem wieczerzali. Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 7.

⁷ Jedynym odnalezionym źródłem ikonograficznym jest *castrum doloris* cesarza Leopolda I z Bibliothèque Nationale de France w Paryżu, ukazujące – w perspektywie drugiego planu – prezbiterium kościoła w sposób sugerujący datowanie na ok. r. 1705. To źródło ikonograficzne, koncentrujące się na zaprezentowaniu konstrukcji i dekoracji *castrum doloris*, nie pozwala wysnuwać miarodajnych wniosków dotyczących wyglądu prezbiterium. Zob. **P. Oszczanowski**, *Śląskie castra doloris cesarza Leopolda I. Przyczynek do ikonografii władcy i gloryfikacji panującego*, [w:] *O sztuce sepulkralnej na Śląsku. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 25–26 października 1996 roku*, red. nauk. **B. Czechowicz**, **A. Dobrzyński**, Wrocław 1997, il. 10.

⁸ Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 6. Badacz powołuje się na tekst pamiętnika pochodzącego z lat 40. XVIII w., autorstwa Johanna Georga Steinbergera (1694–1756).

⁹ Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 285, przyp. 32.

¹⁰ Opisy fresków znajdują się m.in. w pracach **G. Grundmanna** (*Barokfresken zu Breslau*, Frankfurt am Main 1967, s. 34) i **E. Hubali** (*Johann Michael Rottmayr*, Wien 1981, s. 210). Zob. **E. Kłoda**, *Rottmayr von Rosenbrunn (Rotmayr) Johann Michael*, [w:] *Barokowe malarstwo na Śląsku*, red. **A. Kozieł**, Wrocław 2019. Cykl tych fresków zachował się, aczkolwiek zostały one poddane licznym konserwacjom. Stan sprzed 1944 r. utrwalono na barwnych zdjęciach Rudolfa Jaguscha, przechowywanych w Instytucie Herdera w Marburgu. Malowidła w strefie sklepiennej przedstawiały odpowiednio: od wschodu – scenę cudownego objawienia św. Franciszka Ksawerego przy łóżku chorego brata zakonnego i chrzest cudzoziemskiego władcy; na ścianie zachodniej scenę przedstawiającą próbę nawrócenia cudzoziemskiego księcia przez św. Franciszka Ksawerego; a powyżej *en grisaille* – scenę obalenia pogańskiego bożka. Ściana północna nad wejściem ukazuje wizję św. Franciszka Ksawerego. Z tym cyklem łączyła się scena wygłaszania kazania przez świętego, umieszczona w nawie głównej po północnej stronie, pod chórem muzycznym. W latach 30. XX w., a następnie w okresie powojennym przeprowadzono konserwację tych fresków.

¹¹ Zob. **A. Schade**, *op. cit.*, s. 17–18. Szczątki Franciszka Ksawerego, który zmarł po chorobie w 1552 r., znalazły miejsce w ołtarzu w jezuickim kościele w Goa, a relikwie ramienia świętego przesłano do Rzymu i umieszczono w kościele Il Gesù w ołtarzu kaplicy pod jego wezwaniem. Wrocławski relikwiarz nawiązuje do rzymskiego i również prezentuje relikwie św. Franciszka Ksawerego w relikwiarzu ramienia. **A. Wojtyła** (*„Od wschodu słońca...”, s. 11*) sugerował nawet, że w związku z przekazaniem relikwii wykonano najpierw dekorację kaplicy św. Franciszka Ksawerego, a dopiero w następnej kolejności św. Ignacego Loyoli. Pierwotnie prawdopodobnie, jak w kaplicy św. Franciszka Ksawerego w rzymskim Il Gesù, umieszczono je w ołtarzu.

written under the supervision of M. Wyrzykowska, PhD, DSc, University of Wrocław, Wrocław 2024. The greatest contribution to the research on the University Church has been made by Dr Arkadiusz Wojtyła, to whom I dedicate this article.

² See **E. Levy**, *Propaganda and Jesuit Baroque*, Berkeley 2004, p. 190. In her analysis, the author also used the example of the iconographic tradition of St. Francis Xavier.

³ The source materials for the Jesuit complex were compiled by **C. Rabe**: *Alma Mater Leopoldina. Collegium i Uniwersytet Jezuicki we Wrocławiu 1638–1811*, Transl. L. Wiśniewska, Wrocław 2003, pp. 30–39. Many of these are included in the work on Jesuit buildings and their architects in Wrocław: **B. Patzak**, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten. Ein Beitrag zur Geschichte des Barockstiles in Deutschland*, Strassburg 1918, pp. 1–22 n.

⁴ Matthias Biener (1630–1692), and, after his death, Johann Georg Knoll (1644–1704) erected the church, possibly according to a design prepared by a Wrocław Jesuit of Italian origin, Teodor Mortetti. Upon Knoll's death, he was succeeded by Johann Blasius Peintner (1673–1732). See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 119, note 41. It is only known from copies of now lost documents that Wolff himself personally concluded contracts with the temple builders. See **A. Schade**, *Geschichte der Kirche zum allerheiligsten Namen Jesu in Breslau*, Breslau 1898, p. 10.

⁵ See **J. Mandziuk**, *Biogramy śląskich bibliofilów duchownych w XVII wieku*, „Saeculum Christianum” 2004, No. 2, p. 249–250.

⁶ The consecration sermon was delivered by the master of the Order of the Crusaders with the Red Star, **M. J. Fibiger** and was later published: *Des Geistlichen Bau-Meister s. Ignatii von Lojola, Und der [...] Gesellschaft JESU In der [...] Kirchen Gottes Kostbarer Bau [...]*, Schweidnitz 1698. He also mentioned the need for Christianisation in the New World (*ibidem*, fol. 7). The fact that all the people above were involved in the building of the church is evidenced by the fact that they celebrated the Eucharist together and then celebrated the supper. See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 7.

⁷ The only iconographic source found is *castrum doloris* of Emperor Leopold I from the Bibliothèque Nationale de France in Paris, showing, in the background perspective, the presbytery of the church suggesting a date of around 1705. This iconographic source, which concentrates on presenting the construction and decoration of the *castrum doloris*, does not allow meaningful conclusions to be drawn about the appearance of the presbytery. See **P. Oszczanowski**, *Śląskie castra doloris cesarza Leopolda I. Przyczynek do ikonografii władcy i gloryfikacji panującego*, [in:] *O sztuce sepulkralnej na Śląsku. Materiały z sesji Oddziału Wrocławskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 25–26 października 1996 roku*, Acad. Ed. **B. Czechowicz**, **A. Dobrzyński**, Wrocław 1997, Fig. 10.

⁸ See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 6. The researcher refers to the text of a diary dating from the 1840s, by Johann Georg Steinberger (1694–1756).

⁹ See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 285, note 32.

¹⁰ The descriptions of the frescoes can be found, e.g. in the works of **G. Grundmann** (*Barokfresken zu Breslau*, Frankfurt am Main 1967, p. 34) and **E. Hubali** (*Johann Michael Rottmayr*, Wien 1981, p. 210). See **E. Kłoda**, *Rottmayr von Rosenbrunn (Rotmayr) Johann Michael*, [in:] *Barokowe malarstwo na Śląsku*, Ed. **A. Kozieł**, Wrocław 2019. The series of these frescoes have survived, although they have undergone numerous restorations. The pre-1944 state is captured in colour photographs by Rudolf Jagusch, stored at the Herder Institute in Marburg. The paintings in the vaulted area depicted, respectively: to the east, the scene of the miraculous apparition of St. Francis Xavier at the bedside of a sick friar and the baptism of a foreign ruler; on the western wall, a scene depicting St. Francis Xavier's attempted conversion of a foreign prince; and above *en grisaille* – the scene of overthrowing a pagan idol; the northern wall above the entrance shows the vision of St. Francis Xavier. Associated with this cycle was a scene of the saint delivering a sermon, placed in the nave on the northern side, under the music choir. Conservation of these frescoes was carried out in the 1930s and again in the post-war period.

¹¹ See **A. Schade**, *op. cit.*, pp. 17–18. The remains of Francis Xavier, who died after an illness in 1552, were placed in the altar in the Jesuit church in Goa, and the relics of the saint's arm were sent to Rome and placed in the Church of Il Gesù in the altar of the chapel dedicated to him. The Wrocław shrine refers to the Roman one and also presents the relics of St. Francis Xavier in a shoulder reliquary. **A. Wojtyła** (*„Od wschodu słońca...”, p. 11*) even suggested that, in connection with the transfer of the relics, the decoration of the chapel of St. Francis Xavier was done first, followed by that of St. Ignatius Loyola. Originally, the relics were probably placed in the altar, as in the chapel of St. Francis Xavier in Il Gesù in Rome.

¹² Wiadomo, że na uroczystość św. Franciszka Ksawerego 3 grudnia 1722 Tausch przygotował dekoracje w postaci iluzjonistycznego ołtarza głównego, który przedstawiał św. Franciszka Ksawerego i zyskał powszechne uznanie. Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 13; **H. Dziurla**, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991, s. 118–121; **R. Hołownia**, *Der Universalkünstler Christoph Tausch (1673–1731) im Dienste der Jesuiten und des Fürstbischofs von Breslau*, [w:] *Reiselust & Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich*, Hrsg. **F. Polleroß**, Petersberg 2004.

¹³ Najnowsze ustalenia dotyczące artystów czynnych przy modernizacji świątyni przedstawili **A. Kolbiarz** i **M. Wardzyński** (*op. cit.*, s. 291–295). O udziale Tauscha i kierującego pracami Johanna Blasiusa Peintnera (1673–1732) pisał **H. Dziurla** (*op. cit.*, s. 120–121), a wcześniej m.in. **L. Burgemeister** (*Die Jesuitenbauten in Breslau insbesondere die Matthiaskirche und das Universitätsgebäude*, Breslau 1901) i **H. Hoffmann** (*Die Matthiaskirche in Breslau*, Breslau 1935).

¹⁴ Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 290, przyp. 71.

¹⁵ Opisy znalazły się w *Litterae annuae* (zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 290, przyp. 71), a także w dziele **J. Ch. Kundmanna** *Promptuarium Rerum Naturalium et Artificialium [...]* (Breslau 1726, s. 18–19). Zob. też **A. Schade**, *op. cit.*, s. 30–31.

¹⁶ Zob. **A. Schade**, *op. cit.*, s. 16–19.

¹⁷ Zob. **B. Patzak**, *op. cit.*, s. 18.

¹⁸ Zob. *ibidem*, s. 19. W czasie wojny siedmioletniej kościół został zamieniony w magazyn zbożowy, a na potrzeby kultu pozostawiono jedynie kaplicę św. Ignacego Loyoli i św. Franciszka Ksawerego. Dalsze losy kościoła opisuje **A. Schade** (*op. cit.*, s. 30), wykorzystując archiwalia dostępne jeszcze w w. XIX. Pierwsze prace konserwatorskie nad renowacją ołtarza w kaplicy przeprowadzono w 1845 r. z inicjatywy darczyńców. Zniszczenia wojenne i powojenne działania konserwatorskie wzmiankowane są w przewodniku **E. Kotkowskiej** i **M. Raczynskiej-Sędzikowskiej** (*op. cit.*, s. 4).

¹⁹ O tej dekoracji wspominał **M. Wardzyński** (*op. cit.*, s. 117–118), analizując całokształt twórczości Franza Josepha Mangoldta. Zob. też **A. Schade**, *op. cit.*, s. 30–31. Opis samej kaplicy znajduje się we wszystkich opracowaniach, przedstawiam go więc bardzo skrótowo. W rekonstrukcji elementów dekoracji wnętrza opieram się na dokumentacji fotograficznej i na deskrypcjach archiwalnych. Część tych elementów nie zachowała się do dziś.

²⁰ Nawet jednak ta dość niezwykła aranżacja miała już pewne precedensy – wspomnieć można choćby wykonane w latach 1695–1700 mauzoleum św. Jana Kantego w kościele uniwersyteckim pw. św. Anny w Krakowie. W zwieńczeniu umieszczono rzeźby św. Jana Chrzcziciela, św. Jana Ewangelisty, św. Jana Kantego i św. Jana z Damaszku. Zob. **M. Kurzej**, *Budowa i dekoracja kościoła św. Anny w świetle źródeł archiwalnych*, [w:] *Studia z dziejów kościoła św. Anny w Krakowie*, red. **Z. Kliś**, **T. Węclawowicz**, Kraków 2009. Warto zauważyć, że figury wrocławskie są odmiennie stylistycznie od pozostałych dekoracji kaplicy i jednocześnie nieopisywane w literaturze przedmiotu, poza atrybucją u **L. Burgemeistra** i **G. Grundmanna** (*Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederchlesien*, t. 1, z. 3: *Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt (Fortsetzung) und des erweiterten Stadtgebietes*, Hrsg. *idem*, Breslau 1934, s. 61–62), którzy wiązali je z J. A. Siegwitzem.

²¹ O pierwotnie umieszczonym materiale zasłaniającym okno wspomina **B. Patzak** (*op. cit.*, s. 190, przyp. 71). Autorstwo koncepcji przypisuje się Tauschowi na podstawie analogii formalnych. Sama struktura architektoniczna ołtarza we wrocławskiej kaplicy św. Franciszka Ksawerego, wraz z rozmieszczeniem figur anielskich na wolutach, przypomina centralną partię ołtarza głównego w kościele pw. św. Franciszka Ksawerego w Skalnicy oraz ołtarza głównego kościoła jezuitckiego w Gorycji.

²² O autorach dekoracji kaplic w Rzymie i Neapolu zob. *Carlone Andrea* [hasło], [w:] *Dictionary of Painters and Engravers, Biographical and Critical*, ed. **M. Bryan**, **R. E. Graves**, t. 1: A–K, London 1886, s. 233; *Paolo di Mattei*, [w:] *The Picture Collector's Manual, Being a Dictionary of Painters, Containing Fifteen Hundred More Names Than in Any Other Work*, ed. **J. R. Hobbes**, London 1849, s. 265; **G. Montanari**, *Docere, Delectare, Movere: From the Library of the College, of the Society of Jesus in Genoa to the Iconographic Interpretation of the Great Fresco Painted by Gio Andrea Carlone in del Salone degli Eserizi Litterari*, [w:] *Jesuits and Universities...*, s. 94–98.

²³ Cykl polichromii ze scenami z życia św. Franciszka Ksawerego znalazł się m.in. w kościele jezuitckim pw. św. Franciszka Ksawerego w Krasnymstawie; wykonany został w 1721 r. przez Adama Swacha. Szerzej o tym cyklu pisze **A. Pleszczyński** (*Apostoł Nowego Świata – św. Franciszek Ksawery i Indianie. Kulturowe i historyczne konteksty wyobrażeń mieszkańców Indii i Dalekiego Wschodu przedstawionych na malowidłach dawnego kościoła jezuitów w Krasnymstawie*, „Rocznik Chełmski” t. 2 [1996]).

¹² It is known that for the celebration of St. Francis Xavier on 3 December 1722, Tausch prepared decorations in the form of an illusionist main altarpiece, which depicted St. Francis Xavier and received widespread acclaim. See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 13; **H. Dziurla**, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991, pp. 118–121; **R. Hołownia**, *Der Universalkünstler Christoph Tausch (1673–1731) im Dienste der Jesuiten und des Fürstbischofs von Breslau*, [in:] *Reiselust & Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich*, Ed. **F. Polleroß**, Petersberg 2004.

¹³ The latest findings on artists active in the modernisation of the church were presented by **A. Kolbiarz** and **M. Wardzyński** (*op. cit.*, pp. 291–295). The involvement of Tausch and Johann Blasius Peintner (1673–1732), who directed the work, is described in **H. Dziurla** (*op. cit.*, pp. 120–121), and before that in i.a. **L. Burgemeister** (*Die Jesuitenbauten in Breslau insbesondere die Matthiaskirche und das Universitätsgebäude*, Breslau 1901) and **H. Hoffmann** (*Die Matthiaskirche in Breslau*, Breslau 1935).

¹⁴ See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 290, note 71.

¹⁵ The descriptions can be found in *Litterae annuae* (see **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 290, note 71), as well as in **J. Ch. Kundmann** *Promptuarium Rerum Naturalium et Artificialium [...]* (Breslau 1726, pp. 18–19). See also **A. Schade**, *op. cit.*, pp. 30–31.

¹⁶ See **A. Schade**, *op. cit.*, pp. 16–19.

¹⁷ See **B. Patzak**, *op. cit.*, p. 18.

¹⁸ See *ibidem*, p. 19. During the Seven Years' War, the church was turned into a grain warehouse and only the chapels of St. Ignatius Loyola and St. Francis Xavier were left for worship. The further history of the church is described in **A. Schade** (*op. cit.*, p. 30), who used archives still available in the 19th century. The first conservation work on the restoration of the altarpiece in the chapel was carried out in 1845 on the initiative of donors. Wartime destruction and post-war conservation efforts are mentioned in the guidebook by **E. Kotkowska** and **M. Raczynska-Sędzikowska** (*op. cit.*, p. 4).

¹⁹ This decoration is mentioned by **M. Wardzyński** (*op. cit.*, pp. 117–118) in the analysis of the entire oeuvre of Franz Joseph Mangoldt. See also **A. Schade**, *op. cit.*, pp. 30–31. A description of the chapel itself can be found in all the studies, so I present it very briefly. In reconstructing the elements of the interior decoration, I rely on photographic documentation and archival descriptions. Some of these elements have not survived to the present day.

²⁰ However, even this rather unusual arrangement already had some precedents, to mention for example the mausoleum of St. John Cantius in the University Church of St. Anne in Kraków, made between 1695 and 1700. In the final are sculptures of St. John the Baptist, St. John the Evangelist, St. John Cantius and St. John of Damascus. See **M. Kurzej**, *Budowa i dekoracja kościoła św. Anny w świetle źródeł archiwalnych*, [in:] *Studia z dziejów kościoła św. Anny w Krakowie*, Ed. **Z. Kliś**, **T. Węclawowicz**, Kraków 2009. It is worth noting that the Wrocław figures are stylistically different from the other decorations of the chapel and at the same time not described in the literature on the subject, apart from the attribution by **L. Burgemeister** and **G. Grundmann** (*Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederchlesien*, Vol. 3: *Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt (Fortsetzung) und des erweiterten Stadtgebietes*, Ed. *idem*, Breslau 1934, pp. 61–62) who associated them with J. A. Siegwitz.

²¹ The originally placed fabric covering the window is mentioned in **B. Patzak** (*op. cit.*, p. 190, note 71). The authorship of the concept is attributed to Tausch on the basis of formal analogies. The very architectural structure of the altar in the St. Francis Xavier Chapel in Wrocław, with the arrangement of the angelic figures on the volutes, resembles the central part of the main altar in the Church of St. Francis Xavier in Skalnica and the main altar of the Jesuit church in Gorizia.

²² On the authors of the chapels' decorations in Rome and Naples see: *Carlone Andrea*, [in:] *Dictionary of Painters and Engravers, Biographical and Critical*, Ed. **M. Bryan**, **R. E. Graves**, t. 1: A–K, London 1886, p. 233; *Paolo di Mattei*, [in:] *The picture collector's manual, being a dictionary of painters, containing fifteen hundred more names than in any other work*, Ed. **J. R. Hobbes**, London 1849, p. 265; **G. Montanari**, *Docere, Delectare, Movere: From the Library of the College, of the Society of Jesus, in Genoa to the Iconographic Interpretation of the Great Fresco Painted by Gio Andrea Carlone in del Salone degli Eserizi Litterari*, [in:] *Jesuits and Universities...*, pp. 94–98;

²³ A series of polychrome paintings with scenes from the life of St. Francis Xavier can be also found, among others, in the Jesuit Church of St. Francis Xavier in Krasnymstaw, made in 1721 by Adam Swach. More on this series can be found in **A. Pleszczyński** (*Apostoł Nowego Świata – św. Franciszek Ksawery i Indianie. Kulturowe i historyczne konteksty wyobrażeń mieszkańców Indii i Dalekiego Wschodu przedstawionych na malowidłach dawnego kościoła jezuitów w Krasnymstawie*, „Rocznik Chełmski” Vol. 2 [1996]).

²⁴ Zob. **R. Perger**, *Zur Baugeschichte und Ausstattung der Annakirche Wien*, „Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege“ t. 40 (1986).

²⁵ Zob. *ibidem*. Tausch prowadził modernizację kościoła św. Anny w Wiedniu od 1709 r., zastał więc już kaplicę św. Franciszka Ksawerego dobudowaną na planie elipsy, wzniesioną prawdopodobnie na miejscu starej kaplicy św. Anny. Wiedeńską kaplicę św. Ksawerego w XIX w. ponownie przemianowano na kaplicę św. Anny. O pewnych analogiach w dekoracji rzeźbiarskiej oraz o wcześniejszym doświadczeniu Tauscha i jego współpracy z Pozzem pisali **A. Kolbiarz** i **M. Wardzyński** (*op. cit.*, s. 294–295).

²⁶ **J. Ch. Kundmann** (*Academiae et scholae Germaniae, praecipue Ducatus Silesiae, cum bibliothecis, in nummis. Oder Die Hohen und Nieder Schulen Teutschlandes [...] in Müntzen [...]*, Breslau 1741, s. 147) podkreśla wiodącą rolę św. Franciszka Ksawerego w całym programie ikonograficznym kościoła Najświętszego Imienia Jezusa.

²⁷ Zob. **A. A. Schmerling**, *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, Wien 1690, il. XLIII: *Quoties durum aliquid patiebatur XAV[erius] toties effigies Crucifixi, quam in domo paterna colebat, sanguinem fundavit*. Można zastanowić się, czy były one znane bywałemu w Wiedniu Wolfowi lub wiedeńskiemu artyście Rottmayrowi i Tauschowi.

²⁸ Zob. *ibidem*, thesis XV, il. D7.

²⁹ Zob. *ibidem*, thesis XIV, il. D5: *A diversi idiomatis hominibus cancionas XAV[erius] aetque intelligentur, ac si sua quisque lingua loqueretur*. Dla poszczególnych scen z wrocławskiej kaplicy można wskazać wzory graficzne, np. dla kazania św. Franciszka Ksawerego jednym z przykładów jest rycina flamandzkiego artysty Gérarda Edelincka (1640–1707) z Antwerpii, przedstawiająca tę właśnie scenę.

³⁰ O tym, że wzorem dla wrocławskiego rozwiązania było takie eksponowane umieszczenie kaplic w rzymskim Il Gesù, pisali już **L. Burgemeister** (*op. cit.*, s. 65) i **A. Wojtyła** (*„Od wschodu słońca...”, s. 139*). Drugi z wymienionych badaczy wskazuje tu analogie do usytuowania kaplic w ramionach transeptu tego kościoła. Położenie kaplicy św. Franciszka było najbardziej uwidocznione, jako że plan wrocławskiej świątyni nie uwzględniał transeptu. Także rozmiar kaplicy wskazuje na jej rangę w strukturze świątyni.

³¹ Zob. **A. Pleszczyński**, *op. cit.*, s. 96.

³² Zob. **A. Wojtyła**, *„Od wschodu słońca...”, s. 146*.

³³ *Excerptum ex literis Goae in Januariis 1740 Scriptis en Romae s Nov[embris] misum*, BUWr, Oddział Rękopisów, sygn. 1969/0078.

³⁴ Zob. **J. Ch. Kundmann**, *Academiae et scholae...*, s. 160.

³⁵ Analogiczną wymowę ma dekoracja Kaplicy Elektorskiej przy katedrze wrocławskiej.

³⁶ **A. F. Mariani**, *Lebes=Begriff Deß Heiligen Franciscii Xaverii Auß der Gesellschaft Jesu / Großer Indianer Apostels und wunderthaetigen Pest=Patrons*, Neys 1714.

³⁷ *Nomina Authorum et Librorum Juxta Alphabeti Ordinem in Collegio Societatis Jesu Wratislavia A. M. D. G.*, 1707, BUWr, Oddział Rękopisów, N. IX 18, k. 38 v.

³⁸ *Libri Colegii Societatis Jesu Wratislaviae*, 1707, BUWr, Oddział Rękopisów, N.V, k. 37 v. Dzieło autorstwa **D. Bartoldiego** *De vita et gestis s. Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum apostoli libri quatuor [...]* zostało wydane w Lyonie (Lugdunum) w r. 1666.

³⁹ *Libri Colegii Societatis...*, N. IX 18, k. 38v.

⁴⁰ *Ibidem*, N. IX 12, k. 38v.

⁴¹ *Ibidem*, k. 14v. Prawdopodobnie chodzi o *Francisci Xaverii epistolarum libri quatuor abhoratio tursellino e Societate Jesu [...]* (Moguntiae 1600).

⁴² Wydano we wrocławskiej drukarni uniwersyteckiej m.in. dzieło **J. C. Kuszewicza** *Fragmenta Epistolarum S. Francisci Xaverii, Societ. Jesu, Indiarum Apostoli, Orbis Thaumaturgi, Collecta Ex Voto* (Wratislaviae 1735, BUWr, Oddział Starych Druków, sygn. 436999). Zob. *Katalog druków drukarni akademickiej we Wrocławiu z lat 1726–1804*, [w:] *Drukarnia akademicka we Wrocławiu 1726–1804*, red. **U. Bończuk-Dawdziuk, J. Suleja**, Wrocław 2022, s. 129.

⁴³ Zob. *Francis Xavier and the Jesuits Missions in the far East: An Anniversary Exhibition of Early Printed Works from the Jesuitana Collection of John J. Burns Library, Boston College*, ed. **F. Mormando, J. G. Thomas**, Boston 2006, s. 54.

⁴⁴ O tym wątku, także w odniesieniu do wrocławskich dekoracji, pisała **J. Sprutta** (*Wątki misyjne w nowożytnym ikonografii świętego Franciszka Ksawerego (w wybranych dziełach sztuki)*, „Annales Missiologici Posnanienses” t. 24 [2019]).

⁴⁵ Zob. *Św. Franciszek Ksawery*, Warszawa 1938 (seria „Kłosa z Bożej Roli”, nr 5, t. 63, s. 18); cyt. za: **S. Cieślak**, *Św. Franciszek Ksawery*, Kraków 2005, s. 46: „Franciszek udał się do grobu św. Tomasz w osadzie St. Thome, by tam na grobie wielkiego Apostoła prosić Boga o światło, co teraz ma czynić, dokąd się udać. Cztery miesiące spędził u grobu św. Apostoła na modlitwie i posłudze duchownej. [...] Obdarzony w relikwie św. Tomasz, które nosił odtąd stale na piersi”.

²⁴ See **R. Perger**, *Zur Baugeschichte und Ausstattung der Annakirche Wien*, „Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege” Vol. 40 (1986).

²⁵ See *ibidem*. Tausch had been renovating St. Anne's Church in Vienna since 1709, so he already found the St. Francis Xavier chapel added on an ellipse plan, probably built on the site of the old St. Anne's chapel. The Vienna Chapel of St. Xavier was renamed St. Anne's Chapel again in the 19th century. Some parallels in the sculptural decoration and the earlier experience of Tausch and his collaboration with Pozzo are mentioned in **A. Kolbiarz** and **M. Wardzyński** (*op. cit.*, pp. 294–295).

²⁶ **J. Ch. Kundmann** (*Academiae et scholae Germaniae, praecipue Ducatus Silesiae, cum bibliothecis, in nummis. Oder Die Hohen und Nieder Schulen Teutschlandes [...] in Müntzen [...]*, Breslau 1741, p. 147) highlights the leading role of St. Francis Xavier in the entire iconographic programme of the Church of the Most Sacred Name of Jesus.

²⁷ See **A. A. Schmerling**, *Vita S. Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum et Japoniae Apostoli [...]*, Wien 1690, Fig. XLIII: *Quoties durum aliquid patiebatur XAV[erius] toties effigies Crucifixi, quam in domo paterna colebat, sanguinem fundavit*. One may wonder whether they were known to Wolff, who was well-acquainted with Vienna, or the Viennese artists Rottmayr and Tausch.

²⁸ See *ibidem*, thesis XV, Fig. D7.

²⁹ See *ibidem*, thesis XIV, Fig. D5: *A diversi idiomatis hominibus cancionas XAV[erius] aetque intelligentur, ac si sua quisque lingua loqueretur*. Graphic patterns can be identified for individual scenes from the Wrocław chapel, e.g. for the sermon of St. Francis Xavier, one example is an engraving by the Flemish artist Gérard Edelinck (1640–1707) from Antwerp, depicting this very scene.

³⁰ The fact that the Wrocław solution was modelled on such an exposed placement of chapels in Rome's Il Gesù has already been mentioned in **L. Burgemeister** (*op. cit.*, p. 65) and **A. Wojtyła** (*„Od wschodu słońca...”, p. 139*). The latter draws parallels with the location of the chapels in the transept arms of this church. The placement of the Chapel of St. Francis was most apparent, as the plan of the Wrocław church did not include a transept. The size of the chapel also indicates its prominence within the structure of the church.

³¹ See **A. Pleszczyński**, *op. cit.*, p. 96.

³² See **A. Wojtyła**, *„Od wschodu słońca...”, p. 146*.

³³ *Excerptum ex literis Goae in Januariis 1740 Scriptis en Romae s Nov[embris] misum*, BUWr (Wrocław University Library), Department of Manuscripts, Ref. No. 1969/0078.

³⁴ See **J. Ch. Kundmann**, *Academiae et scholae...*, p. 160.

³⁵ The decorations of the Elector's Chapel at Wrocław Cathedral have an analogous meaning.

³⁶ **A. F. Mariani**, *Lebes=Begriff Deß Heiligen Franciscii Xaverii Auß der Gesellschaft Jesu / Großer Indianer Apostels und wunderthaetigen Pest=Patrons*, Neys 1714.

³⁷ *Nomina Authorum et Librorum Juxta Alphabeti Ordinem in Collegio Societatis Jesu Wratislavia A. M. D. G.*, 1707, BUWr, Department of Manuscripts, N. IX 18, fol. 38 v.

³⁸ *Libri Colegii Societatis Jesu Wratislaviae*, 1707, BUWr, Department of Manuscripts, N.V, fol. 37 v. The work by **D. Bartoldi** *De vita et gestis s. Francisci Xaverii e Societate Jesu Indiarum apostoli libri quatuor [...]* was published in Lyon (Lugdunum) in 1666.

³⁹ *Libri Colegii Societatis...*, N. IX 18, fol. 38v.

⁴⁰ *Ibidem*, N. IX 12, fol. 38v.

⁴¹ *Ibidem*, fol. 14v. Presumably, this refers to *Francisci Xaverii epistolarum libri quatuor abhoratio tursellino e Societate Jesu [...]* (Moguntiae 1600).

⁴² Publications in the Wrocław university printing house included the work of **J. C. Kuszewicz** *Fragmenta Epistolarum S. Francisci Xaverii, Societ. Jesu, Indiarum Apostoli, Orbis Thaumaturgi, Collecta Ex Voto* (Wratislaviae 1735, BUWr, Old Prints Department, Ref. No. 436999). See *Katalog druków drukarni akademickiej we Wrocławiu z lat 1726–1804*, [in:] *Drukarnia akademicka we Wrocławiu 1726–1804*, Ed. **U. Bończuk-Dawdziuk, J. Suleja**, Wrocław 2022, p. 129.

⁴³ See *Francis Xavier and the Jesuits Missions in the far East: An Anniversary Exhibition of Early Printed Works from the Jesuitana Collection of John J. Burns Library, Boston College*, Ed. **F. Mormando, J. G. Thomas**, Boston 2006, p. 54.

⁴⁴ That theme, also in relation to the Wrocław decorations, is mentioned in **J. Sprutta** (*Wątki misyjne w nowożytnym ikonografii świętego Franciszka Ksawerego (w wybranych dziełach sztuki)*, „Annales Missiologici Posnanienses” Vol. 24 [2019]).

⁴⁵ See *Św. Franciszek Ksawery*, Warszawa 1938 (“Kłosa z Bożej Roli” series, No. 5, Vol. 63, p. 18); quoted from: **S. Cieślak**, *Św. Franciszek Ksawery*, Kraków

⁴⁶ Zob. **A. Pleszczyński**, *op. cit.*, s. 95.

⁴⁷ Zob. *ibidem*, s. 97.

⁴⁸ Zob. *Libri Colegii Societatis...*, N. VII, 6, k. 37v: Fr[anciscus] Stilleri, *Annus Franciscorum*.

⁴⁹ Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg został biskupem wrocławskim w 1682 r., czyli już po wydaniu tego dzieła, stąd taka dedykacja.

⁵⁰ Zob. *Libri Colegii Societatis...*, k. 82v.

⁵¹ Zob. *ibidem*, D. VIII, 19, k. 14r.

⁵² Zob. *ibidem*, N. IX, 2, k. 75r.

⁵³ W bibliotece znajdowało się wiele żywotów świętego (np. autorstwa Ludov[ica] Janiniego; zob. *ibidem*, N. IX, 9 – *Vita San Igantij*; 16 – *S[an] P[ater] Igantij*).

⁵⁴ Zob. **J. Sprutta**, *Ikonografia św. Ignacego z Loyoli w wybranych dziełach sztuki*, „Studia Gnesnensia” t. 24 (2010), s. 411.

⁵⁵ Zob. **F. Mormando**, *The Making of the Second Jesuit Saint: The Campaign for the Canonization of Francis Xavier, 1555–1622*, [w:] *Francis Xavier and the Jesuits Missions...*

⁵⁶ **J. Tazbir**, *Společná funkcia kultu Izidora Oracza w Polsce XVII w.*, „Przegląd Historyczny” 1955, nr 3; **idem**, *Kult św. Izidora w Europie*, „Reformacja i Odrodzenie” t. 14 (1969).

⁵⁷ Szerzej o przyczynach kanonizacji – zob. **A. A. Ezquerria**, *Los orígenes populares de la canonización de San Isidro*, [w:] *San Isidro y Madrid*, red. **M. Aparisi Laporta, J. Montyero Pandilla, A. Calos Peña**, Madrid 2011, s. 123.

⁵⁸ Zob. **E. J. Pablo**, *The Canonization of Ignatius of Loyola (1622): Conflict of Interests between Rome, Madrid and Paris*, „Chronica Nova” t. 42 (2016).

⁵⁹ Zob. *Libri Colegii Societatis...*, N. VI, 10, k. 37r.

⁶⁰ Zob. *ibidem*, N. VI, 5, k. 37r. Chodzi o *Vitae de Santa Teresia de Jesus* Francisco de Ribery.

⁶¹ Ojca Wolffa pochowano w krypcie omawianej kaplicy. Można tylko domniemywać, że miała ona stanowić miejsce spoczynku dla wybitnych wrocławskich jezuitów i rektorów uczelni.

⁶² Zob. **C. Rabe**, *op. cit.*, s. 180. Por. **A. Schade**, *op. cit.*, s. 12.

⁶³ Zob. **A. Schade**, *op. cit.*, s. 10–11.

⁶⁴ Ta pobożność wobec krzyża była propagowana przez Habsburgów, o czym może świadczyć benedyktyński kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Jadwigi w Legnickim Polu, w którego przedsionkach pojawiają się właśnie wizerunki Habsburgów – Leopolda I oraz Karola VI.

⁶⁵ Zob. **A. Czachorowska, J. Wasilewska**, *Krzyż, jakiego nie znamy*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” t. 109 (2018), s. 79.

⁶⁶ Karawaka jest krzyżem pochodzącym z Caravaca de la Cruz w Hiszpanii. Uważano, że moc tej relikwii w 1547 r. ocaliła uczestników soboru trydenckiego przed zarazą. Krzyż ów postrzegany był jako ochrona przed epidemiami, żywiołami, a także jako znak walki z herezjami. Zob. **J. Kopeć**, *Karawaka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. **W. Granat**, Lublin 2000, szp. 779).

⁶⁷ Zob. **A. Schade**, *op. cit.*, s. 8.

⁶⁸ **R. Evans**, *The Making of the Habsburg Monarch 1560–1700: An Interpretation*, Oxford 1984.

⁶⁹ Zob. **A. Kozieł**, *A Jesuit Academy as a Symbol of Habsburgian Power: The Building of the University of Wrocław and Its Fresco Decoration*, [w:] *Deckenmalerei um 1700 in Europa. Höfe und Residenzen*, Hrsg. **S. Hoppe, H. Laß, H. Karner**, München 2020.

⁷⁰ Nie wiadomo, czy chodziło o płótno przedstawiające św. Franciszka Ksawerego, jednak takiej ikonografii można się domyślać, skoro dzieło znajdowało się w gabinecie dziekana Wydziału Nauk Filozoficznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Zostało wymienione na liście ewakuacyjnej obrazów przeznaczonych do składnicy w Kamieńcu Żąbkowickim (Gabinet Dokumentów Muzeum Narodowego we Wrocławiu, sygn. IV/93). **P. Štěpánek** (*Goa en el Arte Barroco Checo: San Francisco Xavier recibe el documento de fundación del seminario de Goa, cuadro de Juan Cristóbal Handke en la Iglesia de la Universidad de Olomouc, y su contexto*, [w:] *San Francisco Javier y la empresa misionera jesuita. Asimilaciones entre culturas*, ed. **I. Arellano, C. Mata Induráin**, Pamplona 2012, s. 253) pisze o dwóch obrazach autorstwa Handkego (*Misja św. Franciszka Ksawerego w Indiach* oraz *Święty Franciszek otrzymuje dokument o utworzeniu seminarium na Goa*), mających trafić do kaplicy świętego w kościele Matki Boskiej Śnieżnej w Ołomuńcu. Por. **M. Togner**, *Jan Kryštof Handke, Malířské dílo (1694–1774)*, Olomouc 1994.

⁷¹ Zob. fragment inskrypcji: „[...] Nicolao Myrensi Episcopo / Francisco Xavier Indiar[um] Apostolo[rum] / Thaumaturgis Reverendiss[im]us et Sereniss[im]us Inceps AcD[ux] Franciscus Ludodovicus / Episcopus Viratislaviensis [...] Hoc Templum ex Fundam[entum] MDCLXXXIII”. W kaplicy św. Franciszka Ksawerego wśród dekoracji znalazły się obraz ołtarzowy z przedstawieniem zaślubienia świętego oraz rzeźbione sceny odnoszące się do jego działalności

2005, p. 46: “Francis went to the tomb of St. Thomas in the settlement of St. Thome, to ask God at the tomb of the great Apostle for light on what he should now do, where to go. He spent four months at the tomb of the Holy Apostle in prayer and spiritual service. [...] Endowed with the relics of St. Thomas, which he henceforth wore permanently on his chest”.

⁴⁶ See **A. Pleszczyński**, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁷ See *ibidem*, p. 97.

⁴⁸ See *Libri Colegii Societatis...*, N. VII, 6, fol. 37v: Fr[anciscus] Stilleri, *Annus Franciscorum*.

⁴⁹ Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg became bishop of Wrocław in 1682, that is, after the publication of this work, hence the dedication.

⁵⁰ See *Libri Colegii Societatis...*, fol. 82v.

⁵¹ See *ibidem*, D. VIII, 19, fol. 14r.

⁵² See *ibidem*, N. IX, 2, fol. 75r.

⁵³ The library contained a number of biographies of the saint (e.g. the one by Ludov[ico] Janini; see *ibidem*, N. IX, 9 – *Vita San Igantij*; 16 – *S[an] P[ater] Igantij*).

⁵⁴ See **J. Sprutta**, *Ikonografia św. Ignacego z Loyoli w wybranych dziełach sztuki*, „Studia Gnesnensia” Vol. 24 (2010), p. 411.

⁵⁵ See **F. Mormando**, *The Making of the Second Jesuit Saint: The Campaign for the Canonization of Francis Xavier, 1555–1622*, [in:] *Francis Xavier and the Jesuits Missions...*

⁵⁶ **J. Tazbir**, *Společná funkcia kultu Izidora Oracza w Polsce XVII w.*, „Przegląd Historyczny” 1955, No. 3; **idem**, *Kult św. Izidora w Europie*, „Reformacja i Odrodzenie” Vol. 14 (1969).

⁵⁷ More on the reasons for canonisation see **A. A. Ezquerria**, *Los orígenes populares de la canonización de San Isidro*, [in:] *San Isidro y Madrid*, Ed. **M. Aparisi Laporta, J. Montyero Pandilla, A. Calos Peña**, Madrid 2011, p. 123.

⁵⁸ See **E. J. Pablo**, *The Canonization of Ignatius of Loyola (1622): Conflict of Interests between Rome, Madrid and Paris*, „Chronica Nova” Vol. 42 (2016).

⁵⁹ See *Libri Colegii Societatis...*, N. VI, 10, fol. 37r.

⁶⁰ See *ibidem*, N. VI, 5, fol. 37r. This concerns *Vitae de Santa Teresia de Jesus* by Francisco de Ribera.

⁶¹ Father Wolff was buried in the crypt of the chapel in question. One can only presume that it was intended as a resting place for prominent Wrocław Jesuits and university rectors.

⁶² See **C. Rabe**, *op. cit.*, p. 180. Cf. **A. Schade**, *op. cit.*, p. 12.

⁶³ See **A. Schade**, *op. cit.*, p. 10–11.

⁶⁴ This devotion to the cross was promoted by the Habsburgs, as can be seen in the Benedictine Church of the Exaltation of the Holy Cross and St. Hedwig in Legnickie Pole, whose vestibules feature images of the Habsburgs Leopold I and Charles VI.

⁶⁵ See **A. Czachorowska, J. Wasilewska**, *Krzyż, jakiego nie znamy*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” Vol. 109 (2018), p. 79.

⁶⁶ The caravaca is a cross from Caravaca de la Cruz in Spain. It was believed to have saved the participants of the Council of Trent from the plague in 1547. The cross was seen as protection against epidemics, the elements and also as a sign of the struggle against heretics. See **J. Kopeć**, *Karawaka*, [in:] *Encyklopedia katolicka*, Vol. 8, Ed. **W. Granat**, Lublin 2000, col. 779).

⁶⁷ See **A. Schade**, *op. cit.*, p. 8.

⁶⁸ **R. Evans**, *The Making of the Habsburg Monarch 1560–1700: An Interpretation*, Oxford 1984.

⁶⁹ See **A. Kozieł**, *A Jesuit Academy as a Symbol of Habsburgian Power: The Building of the University of Wrocław and Its Fresco Decoration*, [in:] *Deckenmalerei um 1700 in Europa. Höfe und Residenzen*, Ed. **S. Hoppe, H. Laß, H. Karner**, München 2020.

⁷⁰ It is not known whether this was a canvas depicting St. Francis Xavier, but such an iconography can be assumed, given that the work was in the study of the dean of the Faculty of Philosophical Sciences at Wrocław University. It was included on the evacuation list of paintings destined for the repository in Kamieniec Żąbkowicki (Documentary Cabinet of the National Museum in Wrocław, Ref. No. IV/93). **P. Štěpánek** (*Goa en el Arte Barroco Checo: San Francisco Xavier recibe el documento de fundación del seminario de Goa, cuadro de Juan Cristóbal Handke en la Iglesia de la Universidad de Olomouc, y su contexto*, [in:] *San Francisco Javier y la empresa misionera jesuita. Asimilaciones entre culturas*, Ed. **I. Arellano, C. Mata Induráin**, Pamplona 2012, p. 253) writes about two paintings by Handke (*Mission of St. Francis Xavier in India* and *St. Francis Receives Document on Establishment of Seminary in Goa*), to be placed in the saint's chapel in the Church of Our Lady of Snows in Olomouc. Cf. **M. Togner**, *Jan Kryštof Handke, Malířské dílo (1694–1774)*, Olomouc 1994.

misyjnej. Te ostatnie zostały również namalowane na sklepieniu nawy głównej. Do kaplicy trafiły także relikwie świętego. Zob. **B. Steinborn**, *Otmuchów. Paczków*, Wrocław 1982, s. 18–23.

⁷² Dankwart niejednokrotnie jeszcze upamiętniał Franciszka Ksawerego, m.in. wizerunek świętego znalazł się w serii obrazów przeznaczonych do kolegium jezuickiego w Nysie. Zob. **A. Kozieł**, *Szwed i Jezuici. Karl Dankwart i jego nieznanne prace malarzkie dla nyskich i kłodzkich jezuitów*, [w:] *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, red. **J. Harasimowicz, P. Oszczanowski, M. Wiślocki**, Wrocław 2006, t. 1, s. 265. Wśród świątyń jezuickich z kaplicami św. Franciszka Ksawerego można wymienić m.in. te w Świdnicy i w Głogowie. Zob. **P. Migasiewicz**, *Laudatissimus Phidias noster. Rzeźbiarz Johann Riedel SJ (1654–1736) między czeską tradycją cechową a francuską sztuką akademicką*, Warszawa 2021, s. 124–134.

⁷¹ See the fragment of the inscription: “[...] Nicolao Myrensi Episcopato / Francisco Xavier Indiar[um] Apostolo[rum] / Thaumaturgis Reverendiss[imus] et Sereniss[imus] Inceps AcD[ux] Franciscus Ludodovicus / Episcopus Viratislaviensis [...] Hoc Templum ex Fundam[entum] MDCLXXXIII”. In the chapel of St. Francis Xavier, the decorations include an altarpiece painting depicting the saint’s falling asleep and carved scenes relating to his missionary activities. The latter were also painted on the vault of the nave. The relics of the saint also found their way into the chapel. See **B. Steinborn**, *Otmuchów. Paczków*, Wrocław 1982, pp. 18–23.

⁷² Dankwart commemorated Francis Xavier on many more occasions, including an image of the saint in a series of paintings for the Jesuit college in Nysa. See **A. Kozieł**, *Szwed i Jezuici. Karl Dankwart i jego nieznanne prace malarzkie dla nyskich i kłodzkich jezuitów*, [in:] *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, Ed. **J. Harasimowicz, P. Oszczanowski, M. Wiślocki**, Wrocław 2006, Vol. 1, p. 265. Jesuit churches with chapels of St. Francis Xavier include those in Świdnica and Głogów. See **P. Migasiewicz**, *Laudatissimus Phidias noster. Rzeźbiarz Johann Riedel SJ (1654–1736) między czeską tradycją cechową a francuską sztuką akademicką*, Warszawa 2021, pp. 124–134.

Słowa kluczowe

ikonografia św. Franciszka Ksawerego, kościół uniwersytecki we Wrocławiu, Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg, Friedrich Wolff von Lüdinghausen, Habsburgowie

---

Keywords

iconography of St. Francis Xavier, the Wrocław University Church, Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg, Friedrich Wolff von Lüdinghausen, Habsburgs

---

References

1. **Alvarez Ezquerro Alfredo**, *Los orígenes populares de la canonización de San Isidro*, [w:] *San Isidro y Madrid*, ed. M. Aparisi Laporta, J. Montyero Pandilla, A. Calos Peña, Madrid 2011.
2. **Dziurla Henryk**, *Christophorus Tausch, uczeń Andrei Pozza*, Wrocław 1991.
3. **Grundmann Günther**, *Barockfresken in Breslau*, Frankfurt am Main 1967.
4. **Hoffmann Hermann**, *Die Matthiaskirche in Breslau*, Breslau 1935.
5. **Kundmann Johann Christian**, *Academiae et scholae Germaniae, praecipue Ducatus Silesiae, cum bibliothecis, in nummis. Oder Die Hohen und Nieder Schulen Teutschlandes [...] in Müntzen [...]*, Breslau 1741.
6. **Kundmann Johann Christian**, *Promptuarium Rerum Naturalium et Artificialium*, Breslau 1726.
7. **Kolbiarz Artur, Wardzyński Michał**, *Sculptured Furnishing of the Jesuit Church and University in Wrocław: New Findings and Interpretations*, [w:] *Jesuits and Universities: Artistic and Iconological Aspects of Baroque Colleges of the Society of Jesus – Examples from Genoa and Wrocław*, ed. G. Montanari, A. Wojtyła, M. Wyrzykowska, Wrocław 2015.
8. **Kotkowska Ewa, Raczyńska-Sędzikowska Monika**, *The University Church under the Invocation of the Most Holy Name of Jesus*, Wrocław 2004.
9. **Mormando Franco**, *The Making of the Second Jesuit Saint: The Campaign for the Canonization of Francis Xavier, 1555–1622*, [w:] *Francis Xavier and the Jesuits Missions in the far East: An Anniversary Exhibition of Early Printed Works from the Jesuitana Collection of John J. Burns Library, Boston College*, ed. F. Mormando, J. G. Thomas, Boston 2006.
10. **Patzak Bernhard**, *Die Jesuitenbauten in Breslau und ihre Architekten. Ein Beitrag zur Geschichte des Barockstiles in Deutschland*, Strassburg 1918.
11. **Pleszczyński Andrzej**, *Apostoł Nowego Świata – św. Franciszek Ksawery i Indianie. Kulturowe i historyczne konteksty wyobrażeń mieszkańców Indii i Dalekiego Wschodu przedstawionych na malowidłach dawnego kościoła jezuitów w Krasnymstawie*, „Rocznik Chełmski” t. 2 (1996).

12. **Rabe Carsten**, *Alma Mater Leopoldina. Kolegium i Uniwersytet Jezuicki we Wrocławiu 1638–1811*, przeł. L. Wiśniewska, Wrocław 2003.
13. **Schade Aloys**, *Geschichte der Kirche zum allerheiligsten Namen Jesu in Breslau*, Breslau 1898.
14. **Sprutta Justyna**, *Wątki misyjne w nowożytnej ikonografii świętego Franciszka Ksawerego (w wybranych dziełach sztuki)*, „Annales Missiologici Posnanienses” t. 24 (2019).
15. **Tazbir Janusz**, *Spoleczna funkcja kultu Izydora Oracza w Polsce XVII w.* „Przegląd Historyczny” 1955, nr 3.
16. **Wojtyła Arkadiusz**, *Die Kirche auf der kayserlichen Burg: Some Remarks on the Architecture and Ideological Programme of the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław*, [w:] *Jesuits and Universities: Artistic and Iconological Aspects of Baroque Colleges of the Society of Jesus – Examples from Genoa and Wrocław*, ed. M. Montanari, A. Wojtyła, M. Wyrzykowska, Wrocław 2015.
17. **Wojtyła Arkadiusz**, „Od wschodu słońca aż po zachód jego niech Imię Pańskie będzie pochwalone”. *Uwagi o programie ideowym wrocławskiego Il Gesù*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2010, nr 1/2.

Małgorzata Wyrzykowska, PhD, DSc, malgorzata.wyrzykowska@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3373-8912

Assistant professor at the Baroque Art and Culture History Department of the Institute of Art History at the University of Wrocław. Her research interests focus on the architecture of the Habsburg monarchy in the Baroque era. She is the author of the book on the perception of European works of art in travel literature of the 17th and first half of the 18th century.

Summary

MAŁGORZATA WYRZYKOWSKA (University of Wrocław) / Selected aspects of ideological content in the decoration of the Chapel of St. Francis Xavier at the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław

The university church, together with the Collegium Maximum, was the most important foundation of the Wrocław Jesuits, which was reflected in the rich ideological programme of the decoration of this building complex. The aim of this article is to analyse selected aspects of the ideological content contained in the decoration of the chapel of St. Francis Xavier in the Church of the Most Sacred Name of Jesus in Wrocław, which has not yet received a monographic study. The literature on the subject emphasises how much attention the Jesuits paid to the message inscribed in the decoration of their buildings, and how they used the power of art to this end. Within this context, religious and political themes have been read and their authors identified. The source material for the analysis of the content of the chapel's decoration consisted of fragmentary preserved Jesuitica, including *Litterae annuae* and an inventory of the Jesuit library in Wrocław from 1707. Indirect evidence suggests that the ideological programme and artistic expression of this interior was heavily influenced by the college rector Friedrich Wolff von Lüdinghausen (1643–1708) and prince bishop Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg (1664–1732). The article also identifies the formal patterns of these ornaments.